

บทที่ 2

สภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจของรัฐและเอกชนก่อนพ.ศ. 2475

ในการศึกษาถึงสภาวะการณ์ทางด้านเศรษฐกิจของรัฐและเอกชนนั้น จะเป็นการศึกษาให้เห็นถึงวิธีการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจทั้งของรัฐและเอกชนก่อน พ.ศ. 2475 ก่อนเพื่อเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจถึงการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของ "กลุ่มทหาร" ต่อไปข้างหน้า

การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของรัฐก่อน พ.ศ. 2475

รัฐในสมัยสมบูรณ์อาณาจักรราชย์นั้นมีวิธีการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจในหลายลักษณะ เช่น การสกัดเก็บภาษีอากร การค้าสำเภา การค้าประเภทอื่น ๆ การลงทุนของพระคลังข้างที่ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในรายละเอียด

1. การสกัดเก็บภาษีอากร

รายได้แผ่นดินในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แบ่งได้เป็น 2 หมวดใหญ่ ๆ คือ รายได้จากภาษีอากร กับรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร ภาษีอากร หมายถึงทรัพย์สินที่รัฐเรียกเก็บจากบุคคล ทรัพย์สินหรือธุรกิจ เพื่อการใช้จ่ายของรัฐในกิจการอันเป็นประโยชน์ทั่ว ๆ ไปและผู้เสียภาษีนั้น ๆ ไม่ได้รับประโยชน์ตอบแทนโดยตรงเป็นพิเศษเฉพาะตัว¹ รายได้จากภาษีอากรแบ่งได้ 4 พวกคือ

- ก. ภาษีแทนการใช้จ่ายแรงงาน ได้แก่ ล่วย เก็บเป็นสิ่งของหรือเป็นเงิน
- ข. ภาษีสิ่งผลิตและธุรกิจ ได้แก่ ค่าขน อากรล้วน อากรล้มพัดสร์ อากรบ่อนเบี้ย อากรสุรา อากรค่าน้ำ เป็นต้น
- ค. ภาษีศุลกากรและภาษีขนส่งภายในประเทศ ได้แก่ ค่าปากเรือ ภาษีสินค้าเข้าออก อากรขนอน

¹ ลุ่มาสี บำรุงสุข, "การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416-2453)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 8.

ง. เงินทอนเบี้ยปรับที่เรียกเก็บจากผู้กระทำผิด²

ส่วนรายได้ที่ไม่ใช่ภาษีอากร หมายถึง ทรัพย์สินที่รัฐบาลเก็บจากบุคคลหรือธุรกิจที่ได้รับหรือได้ใช้ทรัพย์สินหรือแรงงานของรัฐ เช่น ค่าเช่าที่ดินหลวง ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมออกโฉนดที่ดินและรวมถึงรายได้จากการประกอบกิจการค้าของรัฐ อันมีทั้งการค้าของพระคลังสินค้า กับพ่อค้าต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขาย ณ ราชอาณาจักรและการแต่งสำเภาของหลวงไปค้ายังต่างประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 รัฐบาลเก็บรายได้จากภาษีอากรได้ไม่พอใช้จ่ายในราชการ เพราะประชาชนถูกเกณฑ์ไปรบและช่วยงานสงครามต่าง ๆ ไม่สามารถประกอบอาชีพทำมาหากินได้เต็มที่ รัฐบาลจึงไม่อาจเรียกเก็บภาษีอากรจากพลเมืองได้มากนัก ภาษีอากรที่เรียกเก็บจากราษฎรในรัชกาลทั้งสองมีเพียง 8 อย่างคือ ภาษีสุรา ภาษีบ่อนเบี้ย ภาษีขนอนตลาด ค่าน้ำ ภาษีสัมพัทธ์ ภาษีสวน ค่านา และล่วยต่าง ๆ (ในรัชกาลที่ 2 เพิ่มภาษีสินค้าขาออกขึ้นอีกประเภทหนึ่ง)³ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เพิ่มพูนรายได้ของแผ่นดินด้วยวิธีการปฏิรูประบบภาษีอากร รัฐบาลตั้งภาษีอากรใหม่ ๆ ขึ้นถึง 38 ชนิด และอนุญาตให้เอกชนแข่งขันประมูลผูกขาดจัดเก็บหรือทำภาษีอากรบางอย่างกว้างขวางกว่าเดิม⁴

นอกจากนี้ ภาษีอากรอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือ ล่วย เพราะล่วยจะเป็นสินค้าหลักในการค้าสำเภา เดิมทีนั้นสินค้าที่ขายให้กับชาวต่างประเทศจะมาจากล่วยที่เหลือใช้ราชการ แต่สำหรับสมัยรัตนโกสินทร์แล้วมุ่งเรียกเก็บล่วยมาให้พอใช้ทั้งราชการและเพื่อเป็นสินค้าออกด้วย⁵ ล่วยที่ถูกนำมาเป็นสินค้าออกนี้แบ่งได้ 3 ประเภท คือ สินค้าจากพืช ได้แก่ ข้าว หมาก เครื่องเทศ ผ้าย ไม้ เปลือกไม้ เช่น ฝางกับกฤษณาและเรือสำเภาที่ต่อในเมืองไทยเป็นต้น สินค้าที่ได้จากสัตว์

² ล้อมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานภาษีอากรบางอย่าง" สัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ 16. (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ เดลิแมล์, 2469), หน้า 145-156.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. (พระนคร : คุรุสภา, 2504), หน้า 203-204.

⁴ ลุ่มาสี บำรุงสุข, "การรวบรวมรายได้แผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416-2453)", หน้า 12.

⁵ บุรอรอด แก้วกัณหาศ, "การเก็บล่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)", (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 2.

ได้แก่ ปลาแห้ง กุ้งแห้ง รังนก ปีกนก หางนกยูง ครั่ง หนังสัตว์ เขาสัตว์และนอแรด เป็นต้น
ประเภทสุดท้ายคือ แร่ธาตุที่สำคัญที่สุดน่าจะเป็นดีบุก⁶

รายได้จากภาษีอากรนับเป็นรายได้หลักของรัฐในขณะนั้น โดยจะเห็นได้จากตัวเลขที่
แสดงจำนวนของภาษีอากร ล່วย ค่าฤชาธรรมเนียม ค่าผูกปีการค้ำของรรัฐตั้งแต่สมัยธนบุรีจนถึง
สมัยรัชกาลที่ 3 ในตารางที่ 2 ดังนั้น การสกัดเก็บภาษีอากรจึงเป็นวิธีดำเนินการทางเศรษฐกิจ
วิธีหนึ่งของรัฐแบบลัทธิอนุรักษนิยม

⁶ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522),
หน้า 75-77.

ตารางที่ 2

ประมาณการรายรับของรัฐบาลตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 3

รายการรายรับ	ธนบุรี พ.ศ. 2317	สมัย ร. 1 พ.ศ. 2338	สมัย ร. 2 พ.ศ. 2359	สมัย ร. 3 พ.ศ. 2380
ภาษีอากร	867,048	1,348,776	1,759,784	4,277,925
ส่วย	473,283	643,687	837,560	1,325,334
ค่าฤชา- ธรรมเนียม	18,005	25,725	36,750	52,500
ค่าผูกขี้	6,495	21,065	115,676	699,116
การค้าของรัฐ	610,000	610,000	2,759,600	4,599,600

ที่มา : ตัดแปลงจากกรณี ชาญฉนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายในของไทย," หน้า 35.

2. การค้าสำเภา

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองประเทศ ดังนั้น กิจการต่าง ๆ ที่จะทำรายได้ให้แก่รัฐ เช่น การค้าขายกับต่างประเทศก็ย่อมอยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ด้วย พระองค์เปรียบเสมือนพ่อค้ารายแรกในราชอาณาจักร มีสิทธิ์ในการผูกขาดสินค้าที่สำคัญและทรงสามารถหาพระราชทรัพย์จากการค้าโดยเสี่ยงต่อการขาดทุนเพียงเล็กน้อย⁷

การค้าสำเภา เป็นรายได้ของรัฐที่สำคัญทางหนึ่งด้วย ดังจะเห็นได้จากท้องตราของเจ้าพระยาพระคลังที่มีถึงพระยา เพ็ชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้กล่าวถึงรายได้จากการค้าทางเรือกับประเทศจีนใน พ.ศ. 2363 ว่าได้ถึง 5,158 เหยียด 2 สสิ่ง 324 ไพ⁸ นอกจากนี้ การต่อเรือเป็นสินค้าออกทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมากเช่นกัน ทั้งนี้เพราะไทยมีไม้ที่มีคุณภาพดี แข็งแรง ทนทานและราคาถูกเหมาะแก่การต่อเรือ เรือสินค้าที่ต่อจากเมืองไทยจึงเป็นสินค้าที่ต้องการของต่างประเทศ⁹ จากการที่การค้าสำเภาเป็นแหล่งรายได้ของรัฐ จึงทำให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่กลุ่มคนหลายระดับ เพราะการค้าสำเภาดำเนินงานภายใต้กรรมท่า และกรรมท่าก็มีบุคคลหลายกลุ่มที่ร่วมกันดำเนินงาน เช่น กษัตริย์ในฐานะที่เป็นเจ้าของเรือสำเภาหลวง เจ้านายผู้ซึ่งทรงกำกับราชการ รับผิดชอบการค้าของราชสำนักโดยตรงและสามารถทำการค้าส่วนพระองค์สมทบไปกับการค้าของหลวง เช่น กรมหลวงอิศรสุนทร (ภายหลังคือรัชกาลที่ 2) กรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ภายหลังคือ รัชกาลที่ 3) ฯลฯ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่มีฐานะเป็นเสนาบดี ตำแหน่งโกษาธิบดี บริหารงานกรรมท่า ภายใต้การกำกับของเจ้าทรงกรมนั้นได้มีการค้าสำเภาส่วนตัวอยู่มากมาย เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (ทุน) ซึ่งเป็นเสนาบดีกรมท่าสมัยรัชกาลที่ 1 หรือเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ที่ทำการค้าสำเภามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 หรือ เจ้าพระยาครุฑพิพัฒน์ (หัต บุนนาค) และพระยาโชฎิกกราชเคัรชฐี เป็นต้น *

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

* โปรดดูรายละเอียดใน รัศมี หาญจนวนรงค์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ...", หน้า 66.

3. การลงทุนทางด้านการผลิตของรัฐ

นอกจากการเก็บภาษีอากรและการค้าสำเภาแล้ว รัฐยังประกอบการอุตสาหกรรมอื่น ๆ อีก เช่น การทำอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่ง เริ่มมีการผลิตน้ำตาลทรายครั้งแรกใน พ.ศ. 2353 โดยชาวสวนอพยพที่มาจากหัวเมืองในไทย อย่างไรก็ตาม การลงทุนในอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ได้ปรากฏในกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มดังนี้

การลงทุนโดยหลวง เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการตั้งโรงหีบอ้อยหลวงที่นครชัยศรี 2 โรง / ที่ละเชิงเทรา 1 โรง โรงหีบอ้อยที่ละเชิงเทรานี้ดำเนินการช่วง 3 ปีแรก จำนวน 30,712 บาท ใช้พื้นที่เพาะปลูกอ้อย 223 ไร่ มีการว่าจ้างแรงงานชาวสันปลูกอ้อยและเป็นแรงงาน กุสในโรงหีบอ้อยเกือบทุกแห่ง

การลงทุนโดยขุนนางและเจ้านาย ขุนนางที่ลงทุนในอุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาลทราย เป็นขุนนางในสังกัดกรมท่า เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) และน้องชายเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) ทั้งสองท่านนี้ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของกิจการโรงหีบอ้อยที่ใหญ่ที่สุดของไทย ในการดำเนินการมีหลวง - พิกษัตถ์กร เจ้าภานุน้ำตาลทรายเป็นตัวแทน อีกตัวอย่างหนึ่งคือ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ทองจีน) เจ้ากรมท่าซ้าย ท่านเป็นเจ้าภานุอ้อยและน้ำตาลทรายเป็นเศรษฐีค้าสำเภาและเป็นเจ้าของ โรงหีบอ้อยที่สมุทรสาคร นอกจากนั้นยังมีโรงหีบอ้อยของพระยาสมบัติวานิชย์ที่เมืองนครไชยศรีและของพระยาราชมนตรีที่นครไชยศรีด้วย สำหรับการลงทุนของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ได้แก่ การลงทุนของกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าทรงกรมกำกับราชการกรมท่าในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น

น้ำตาลทรายกลายเป็นสินค้าส่งออกตั้งแต่เมื่อไรไม่ปรากฏชัด แต่มีการบันทึกครั้งแรก จากบันทึกของจอห์น ครอเฟิร์ดว่า พ.ศ. 2365 ไทยส่งออกน้ำตาลทรายเป็นจำนวน 80,000 หาบ¹⁰ คิดเป็น 13 % ของปริมาณการส่งออกทั้งหมด (ปริมาณการส่งออกทั้งหมดคือ 587,000 หาบ)¹¹ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 3 น้ำตาลทรายก็กลายเป็นสินค้าส่งออกอันดับหนึ่งของไทย เช่นใน พ.ศ. 2383

¹⁰ รัศมี หาญจนวนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายในของไทย," (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการระหว่างประเทศและการทูต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 69.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

ปริมาณการส่งออกน้ำตาลทรายสูงถึง 240,000 ตัน¹² ช่วงที่น้ำตาลทรายของไทยเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศนั้น ข้อเด่นของน้ำตาลทรายไทยคือ ราคาถูกและคุณภาพสูง¹³ ทำให้น้ำตาลทรายไทยแข่งขันกับน้ำตาลทรายจากแหล่งผลิตอื่น ๆ ได้ เช่น คุณภาพดีกว่าและราคาถูกกว่าน้ำตาลทรายของดัตช์ที่ผลิตในช่วง¹⁴ ความสำเร็จด้านการผลิตน้ำตาลทรายไทยนี้เป็นผลสืบเนื่องจากความพร้อมของทุกปัจจัย ได้แก่

ประการที่หนึ่ง ความพร้อมด้านที่ดิน และแรงงานเพื่อการเพาะปลูกอ้อย ที่ดินที่ใช้ปลูกอ้อยครอบคลุมไปทั่วเขตภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงใต้ คือตั้งแต่ลุ่มหริภุชเวศม์ไปจนถึงลุ่มระยอง กำแพงเพชร และจากลุ่มพิจิตร ถึงกาญจนบุรี ปราจีนบุรี และจากฉะเชิงเทราไปจนถึงตราด สันทบุรี¹⁵ ตัวอย่างของปริมาณการเพาะปลูกอ้อยเห็นได้จากใน พ.ศ. 2390 เฉพาะพื้นที่นครไชยศรีแห่งเดียวก็มีพื้นที่ปลูกอ้อยมากเกือบหนึ่งหมื่นไร่ คือเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยของคนไทย 7,322 ไร่ ของคนจีน 2,302 ไร่¹⁶

ประการที่สอง ความพร้อมด้านแรงงานเพื่อดำเนินการในโรงหีบอ้อย จากการประเมินของपाल เลกัวซ์ซึ่งได้พำนักอยู่ในเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ประเมินว่า ในโรงหีบอ้อยโรงหนึ่ง ๆ ต้องใช้แรงงานกุสถึง 200-300 คน¹⁷ และपालเลกัวซ์ยังได้ประมาณจำนวนโรงหีบอ้อยไว้ทั้งสิ้น 54 โรง ซึ่งแสดงว่าแรงงานกุสที่ต้องการใช้เพื่อการผลิตน้ำตาลทรายมีมากถึง 10,000-16,200 คนทีเดียว¹⁸

¹² วอลเตอร์ เอฟ เวลล่า, แผ่นดินไทยสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, แปลโดย นิจทองโล่วิต. (กรุงเทพฯ : สยามคอมมัลส์ค้ำส์เตอร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 260.

¹³ รัศมี หาญจนวนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายในของไทย," หน้า 69.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

¹⁷ ฉอง แบบดิลัท ปาลเลอกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2 แปลโดย สันต์ ท. โคมลบุตร. (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2529), หน้า 95.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63, 74, 95.

ประการที่สาม ความพร้อมด้านทุนประกอบการ มีตัวอย่างค่าใช้จ่ายดำเนินการ
โรงหีบอ้อยของหลวงช่วง พ.ศ. 2381-2383 ว่าสูงถึง 30,172 บาท¹⁹

ประการที่สี่ ความพร้อมด้านตลาดส่งออก จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็น
ปริมาณการส่งออกน้ำตาลทรายของไทยว่ามีมากขึ้นเรื่อย ๆ

¹⁹ รัศมี หาญจนวนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายใน
ของไทย", หน้า 70.

ตารางที่ 3

ปริมาณการส่งออกน้ำตาลทรายไทยไปสิงคโปร์ พ.ศ. 2378-2409

พ.ศ.	มูลค่า	น้ำหนัก(หาบ)
2378-2379	114,453	19,325
2383-2384	118,810	43,269
2384-2385	294,265	55,848
2385-2386	135,335	24,443
2386-2387	145,869	27,771
2387-2388	67,951	13,805
2388-2389	72,943	15,243
2390-2391	265,453	82,226
2391-2391	214,583	47,273
2395-2396	237,343	50,944
2398-2399	284,383	64,097
2399-2400	602,278	ไม่มีข้อมูล
2400-2401	297,159	43,229
2405-2406	160,731	22,209
2406-2407	182,074	31,556
2407-2408	205,419	29,980
2408-2409	64,780	8,107

ที่มา : Wong Lin Ken, "The Trade of Singapore, 1819-1869," Journal of Royal Asiatic Society (Malayan Branch) 33(4, 1960) : 151.

อ้างอิงใน รัศมี หาญวนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายในของไทย", หน้า 71.

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ก่อน พ.ศ. 2398 รัฐได้ดำเนินการทางเศรษฐกิจในหลายลักษณะ เช่น การสกัดเก็บภาษีอากร การค้าสำเภาและการลงทุนทางด้านการผลิต โดยรัฐยังคงอาศัยสินค้าปฐมภูมิเป็นหลัก แต่หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาบาวริงในพ.ศ. 2398 แล้ว รัฐจะดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยผ่านพระคลังข้างที่เป็นหลักโดยมีการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า และเน้นการประกอบกิจการกรมทางเศรษฐกิจมากขึ้น

4. การลงทุนของพระคลังข้างที่

พระคลังข้างที่เป็นผลจากการปฏิรูปการคลังในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยที่รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่อันสลับซับซ้อนของกรมพระคลังในสมัยก่อน รวมทั้งข้อบกพร่องของระบบการสกัดเก็บรวบรวมเงินรายได้แผ่นดินอันมีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อฐานะเงินรายได้แผ่นดินและรายได้ของกษัตริย์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงในสมัยนั้น ซึ่งต้องมีอันพลอยขาดตกไปด้วยจึงต้องทำการปฏิรูปการคลังของแผ่นดิน บัญชีสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้การปฏิรูปการคลังประสบผลสำเร็จได้ในปีแรกก็คือการที่ทรงมีพระราชดำริให้สกัดแยกพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ออกจากส่วนราชการแผ่นดินอย่างเป็นทางการ โดยการตราพระราชบัญญัติหน้าที่ราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2433 กำหนดให้กรมพระคลังข้างที่เป็นกรมหนึ่งสังกัดเพื่อทำหน้าที่ดูแลจัดการพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ทั้งในด้านของการเบิกจ่ายและการจัดหาผลประโยชน์เพื่อเพิ่มพระราชทรัพย์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากที่มีการจัดระเบียบการคลัง และแยกพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในพ.ศ. 2433 นั้นได้ส่งผลให้พระคลังข้างที่ต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นเนื่องจากต้องรับภาระค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามที่กระทรวงพระคลังกำหนดนอกเหนือจากการใช้จ่ายทั่วไปในราชสำนัก นอกจากนี้ พระคลังข้างที่ในฐานะพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ ยังต้องรับภาระในรายจ่ายเพื่อการอุปถัมภ์เลี้ยงดูพระราชวงศ์และข้าราชการฝ่ายใน ซึ่งมีจำนวนมากในทุกรัชกาล ในขณะที่พระคลังข้างที่มีรายได้คงเดิม แต่มีรายจ่ายมากขึ้น (เดิมนั้นพระคลังข้างที่มีรายได้จากพระคลังมหาสมบัติและรายได้จากเงินกำไรค้าสำเภาในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและรายได้จากเงินส่วนแบ่งจากเงินชันภาษีอากร ซึ่งกำหนดเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติดังกล่าวในพ.ศ. 2433 กำหนดให้พระคลังข้างที่ได้รับเงินปีละ 15 เปอร์เซ็นต์ของเงินรายได้แผ่นดิน โดยหมายถึงเอาจำนวนเงินตามบัญชีที่ใช้จ่ายในราชสำนักปีละเท่าใดตั้งขึ้นเป็นเกณฑ์กำหนดอัตราจ่ายให้พระคลังข้างที่ปีละเท่านั้น ถ้าปีใดไม่พอก็เรียก

เพิ่มเติมได้อีกโดยไม่จำกัด)²⁰ จึง เป็นมูลเหตุสำคัญส่วนหนึ่งที่ต้อ งคิดหาวิธีเพิ่มรายได้อีกพระราชทรัพย์ โดยเริ่มนำพระราชทรัพย์ บางส่วนมาลงทุนจัดหาผลประโยชน์ด้วยวิธีต่าง ๆ ดังนี้

ก. การลงทุนในกลุ่มธุรกิจการเงินและการพาณิชย์กรรม โดยแบ่งย่อยออกเป็น

การออกพระราชทรัพย์ให้กู้และรับจ่านองทรัพย์สิน

การทำธุรกิจซื้อขาย ให้เช่าที่ดิน ตึกแถวและตลาด

ข. การถือหุ้นในกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรม โดยแบ่งออกเป็น

ประเภทพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม

ธุรกิจการเงินหรือการธนาคาร

กิจการสาธารณูปโภคและเหมืองแร่

ค. การลงทุนในกลุ่มธุรกิจการเงินและการพาณิชย์กรรม*

การดำเนินการลงทุนประกอบธุรกิจต่าง ๆ ในกลุ่มนี้จัดเป็นการลงทุนที่พระคลัง ข้างที่มิพบาทสำคัญในการควบคุมดูแลกิจการ รักษาผลประโยชน์รายได้อ่างใกล้ชิดและยังเป็น กิจการที่ทำผลประโยชน์รายได้อีกให้กับพระคลังข้างที่มาก กิจการดังกล่าวได้แก่ การออกพระราช ทรัพย์ให้กู้ รับจ่านองทรัพย์สิน การซื้อขายให้เช่าที่ดินตลอดจนการสร้างโรงเรียน ตึกแถว ตลาดต่าง ๆ เพื่อให้เช่าประกอบการค้า ทั้งในเขตกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่างจังหวัด

การออกพระราชทรัพย์ให้กู้

กิจการนี้เป็นกิจการที่ขึ้นหน้ามากที่สุดในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้อาจ ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นช่วงที่พระคลังข้างที่มีฐานะทางการเงินมั่นคงที่สุดเมื่อเทียบกับรัชกาลที่ 6 และ 7 อีกทั้งยังเป็นช่วง เริ่มต้นของการขยายตัวทางการค้าในประเทศ จึง เป็นโอกาสอันดีของพระคลัง ข้างที่ที่จะเริ่มต้นประกอบธุรกิจได้หลายประเภท เพราะก่อนหน้าที่จะมีการเปิดประเทศทำการค้า อย่างเสรี การจัดตั้งธนาคารและสถาบันการเงินต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่รับฝาก แลกเปลี่ยน โอนเงินตรา

²⁰ ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศ พ.ศ. 2433-2475", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 26-34.

* สรุปลงจากวิทยานิพนธ์ของ ชลลดา วัฒนศิริ.

หรือทำหน้าที่ในการให้กู้ยืม อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ด้านการเงิน ยังไม่ปรากฏว่าการกู้ยืมเป็นเพียงการกระทำการระหว่างบุคคลหรือเอกชนนายทุนรายย่อยซึ่งไม่มีกฎเกณฑ์หรือกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่แน่นอน แต่เมื่อเปิดประตูการค้า กับชาติตะวันตกได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการกู้หนี้ยืมสินแล้ว เช่น พระราชบัญญัติเรื่องที่กระหนาบคอบเกี่ยวแลการกู้หนี้ยืมสินในระหว่างญาติ พ.ศ. 2403 และต่อมา พ.ศ. 2411 ได้ออกพระราชบัญญัติกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงชั่งละบาท แหล่งเงินทุนในสมัยนั้นมีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง คือ ธนาคารและพระคลังข้างที่

ลูกค้าที่สำคัญของพระคลังข้างที่ คือ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนมากกว่ากลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตก เพราะกิจการที่มั่นคงช่วยยุโรปส่วนใหญ่แล้วจะมีเงินทุนสำรองของบริษัทในต่างประเทศ บรรดานายทุนชาวจีนทั้งหลายส่วนมากจะกู้เงินไปใช้หนี้ให้กระทรวงพระคลัง เช่น กรณีของหลวงสรรราชายุกต์ นายอากรฝิ่นในพ.ศ. 2434 ได้จำนำที่บ้านและตึกเรือนต่าง ๆ กับพระคลังข้างที่จำนวน 44,000 บาท เพื่อนำเงินมาจ่ายล่วงหน้าค่าอากรฝิ่นที่ประมูลค้างไว้ เพราะถ้าสั่งไม่ทันเจ้าพนักงานจะทำการเสหลังทรัพย์สินของตนทั้งหมด และในพ.ศ. 2443 หลวงพิพิธภักดีวิจารณ์ (ฮี้) เจ้าภาษีอากรสุรา เมืองนครไชยศรีตักเป็นหนี้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รวมเงินถึง 105,111 บาท ถ้าสั่งเงินไม่ทันจะต้องถูกเสหลังทรัพย์สินทั้งหมดขายทอดตลาด ซึ่งนำความกราบบังคมทูลขอกู้เงินจากพระคลังข้างที่โดยจำนำทรัพย์สินคือที่ดิน 7 แห่ง ในกรุงเทพฯ ราคา 175,360 บาท และโรงสีกลโหลมูลค่า 100,080 บาท เพื่อนำมาใช้หนี้หลวงและอีกส่วนหนึ่งเพื่อไว้เป็นทุนสำหรับทำการค้า เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 4)

การดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับที่ดิน ตึกแถวและตลาด

การซื้อขายให้เข้าที่ดิน ตึกแถว ตลาดเป็นธุรกิจอีกประเภทหนึ่งที่พระคลังข้างที่ลงทุนหลัง พ.ศ. 2398 เพราะเป็นช่วงแรกของการขยายตัวทางการค้าและการพัฒนากิจการสาธารณูปโภคต่าง ๆ ประกอบกับการยอมรับในระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เช่น การออกพระราชบัญญัติโฉนดที่ดินและการกำหนดราคาที่ดิน ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 อันเป็นผลให้ที่ดินกลายเป็นทรัพย์สินที่มีค่ามากที่สุด ทั้งที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในเขตกรุงเทพฯ และที่ดินเพื่อการเพาะปลูกเขตชานเมืองและหัวเมืองต่างจังหวัด โดยเฉพาะเขตปลูกข้าวบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ที่ดินเหล่านี้มีผู้จับจองและมีการคามากขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อการพัฒนาเส้นทางคมนาคม

ตารางที่ 4

รายการออกพระราชทรัพย์ให้กู้และรับจำนวนทรัพย์สินของพระคลังข้างที่

พ.ศ. 2430 - 2473

พ.ศ.	ผู้กู้	ทรัพย์สินจำนวน	จำนวนเงินที่กู้ (บาท)	หมายเหตุ
2430	ห้างบุกเกอร์ซิก	จำนวนโรงสี	120,000	หลุดจำนอง พ.ศ. 2435
2433	ห้างเมแกนแอนดักปะตี	จำนวนโรงสี	120,000	หลุดจำนอง พ.ศ. 2438
2433	พระศิวาศมณเฑาะณี	จำนวนโรงสีบ้านหวาย	120,000	
2435	สันโธลวน	จำนวนที่ดินและโรงสี	124,000	
2435	หลวงภักทรผลภักดี	จำนวนโรงสี	80,000	
2441	พระสมุทราครานุรักษ์	จำนวนโรงสีคลองผดุง	168,000	
2441	เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี	จำนวนบ้านและที่ดิน ต.ศาลาแดง	280,000	หลุดจำนอง
2441	กรมหมื่นนราธิปประพัทธ์พงศ์	จำนวนโรงสี ต.รังสิต	80,000	หลุดจำนอง
2443	หลวงพิพิธวิมลสาร	จำนวนที่ดินปากคลองเจดีย์บูชา	150,000	
2444	กรมหมื่นนราธิปประพัทธ์พงศ์	ขอกู้พระราชทรัพย์	70,000	
2444	กรมพระนเรศวรฤทธิ์	จำนวนที่ดินตึกแถวริมถนนเจริญกรุง	216,349	หลุดจำนอง พ.ศ. 2468
2445	เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์	กู้เงิน 3 ครั้ง	40,000	
2445	พระสมุทราครานุรักษ์	จำนวนโรงสี ต.ทุ่งช้าง จะเข็งเทรา	160,000	
2446	สันหัทธง์	จำนวนโรงสี และโรงสีลอย	160,000	
2447	ทางวินด์เลอร์	จำนวนโรงสี	120,000	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

พ.ศ.	ผู้ผู้จำนอง	ทรัพย์สินจำนอง	จำนวนเงินที่กู้ยืม (บาท)	หมายเหตุ
2448	กรมหลวงสรพงศ์สุภัททิย	ตู้เงิน 2 เครื่อง	248,000	หลุดจำนอง
2451	พระอินทรเทพ	จำนองที่ดินริมคลองบางกอกใหญ่	20,000	
2451	เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์	จำนองที่ดินริมถนนสุริวงษ์	216,000	
2452	หลวงโยนนะการพิศิตร	ตู้เงิน	100,000	หลุดจำนอง
2453	หลวงโสภณเพ็ชรรัตน	จำนองที่ดิน และโรงสี 2 แห่ง	1,000,000	
2453	หลวงจิตรสำนังควานิช	จำนองโรงสี 2 แห่ง	656,000	หลุดจำนองต้นสมัยรัชกาลที่ 6
2454	หลวงจิตรสำนังควานิช	ขอตู้เงิน	200,000	หลุดจำนอง พ.ศ. 2474
2454	หลวงราชปิติพิบูล	จำนองที่บ้าน	7,000	
2454	หลวงดำรงธรรม	จำนองตึกแถว	36,000	
2454	เจ้าพระยาศิริรัตน	จำนองโรงแถว	3,200	
2454	พระกำจรัสโรราช	จำนองที่ดิน	19,200	
2454	หลวงสำนังยุทธกิจ	จำนองที่ดิน	87,800	
2454	พระยาอรรถการประสิทธิ์	จำนองที่ดินและโรงพิมพ์	72,000	
2464	ห้างแอทร์ เอ. แบตแมน	ตู้เงิน	90,000	
2473	พระยาภิรมย์ภักดี	จำนองหุ้นโรงผลิตเบียร์	6,000,000	

ที่มา : รวบรวมจาก หจข. ร.5 ค.9.2/4-88, ร.5 ค.9.4ข/5Z, ร.5 ค.9.4ค/6-8, ร.5 ค.9.4ง/5 - 17, ร.5 บ.8.1/41, ร.5 น.37/2-5,

ร.5 น.42.4/43, ร.6 บ.3.1/8, ร.6 น.15.2ก/3-7, ร.6 น.11.5ก/8, ร.6 รล.20/42, ร.7 ค.1/22, ร.7 บ.2.1/1, ร.7 รล.20.3/8

ส่วนที่ 1 วันว่างไว้ในชื่อหมายเหตุ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่า ในระยะหลังได้ดำเนินการไปอย่างไร. อ้างถึงใน ผลิตกา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่

กับการลงทุนธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475", หน้า 108-110.

ไปถึงธุรกิจค้าที่ดิน ตลอดจนการปลูกสร้างอาคารสถานที่ให้เช่า เพื่อประกอบการค้าได้เริ่มเกิดขึ้น และขยายตัวอย่างกว้างขวางตามความเจริญทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป กิจกรรมประเภทนี้ ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในความนิยมของกลุ่มชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งมีโอกาสที่จะจับจองหรือจัดซื้อได้ก่อนใคร ทั้งเป็นการที่สะดวกและหวังผลได้แน่นอนกว่าประกอบการค้าประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะ

พระมหากษัตริย์ในนามของพระคลังข้างที่ทรง เป็นผู้ว่าที่สำคัญในการดำเนินการจับจองหรือจัดซื้อที่ดินทำเลหลายแห่งในเขตกรุงเทพฯ เพื่อเป็นทุนทรัพย์นำมาจัดหาผลประโยชน์จากค่าเช่าซึ่งเป็น รายได้ที่มั่นคง

พระคลังข้างที่ได้อาศัยที่ดินมาด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน เช่น การจับจองและโอน ที่หลวงมาไว้ในกรรมสิทธิ์ การจับจองที่ดินหมายถึง การเข้าถือครองที่ดินว่างเปล่าที่ยังไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ โดยผู้จับจองสามารถที่จะยื่นขอโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ๆ จากทางราชการได้ โดยถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ยังได้ที่ดินจากการที่ผู้ถือเอาหลักทรัพย์ประเภทที่ดินและ อสังหาริมทรัพย์มาเป็นหลักค้ำประกัน แต่ต่อมาไม่สามารถนำเงินมาไถ่คืนได้จึงเป็นที่ดินที่หลุดจำนอง ประการสุดท้าย คือ พระคลังข้างที่ซื้อที่ดินเองโดยเป็นย่านตลาดการค้าสำคัญและเป็นที่ยุर्मถนบน ทั้งสิ้น (โปรดดูรายละเอียดจากตารางที่ 5) ส่วนการแสวงหาประโยชน์จากที่ดินของพระคลังข้างที่ คือการให้เช่า โดยมอบหมายให้ข้าราชการในท้องถิ่นนั้น ๆ ดูแล เก็บผลประโยชน์ให้ นอกจากนี้ ยังทำการสร้างตึกแถวและตลาดให้เช่า

ข. การลงทุนโดยซื้อหุ้นในกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม

การลงทุนโดยการซื้อหุ้นในกิจการพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมต่าง ๆ เป็น แบบแผนการลงทุนของระบบทุนนิยมตะวันตกที่เพิ่งถูกนำเข้ามาเผยแพร่ครั้งแรกในช่วงสมัยรัชกาล ที่ 5 ประเภทของกิจการค้าและอุตสาหกรรมที่นิยมรวมทุนโดยการจำหน่ายหุ้นมักเป็นกิจการค้า ขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เงินลงทุนสูงเท่าที่ปรากฏในขณะนั้น เช่น กิจการธนาคาร บริษัททำการค้า ส่งออก โรงงานอุตสาหกรรมผลิตสินค้าต่าง ๆ เช่น โรงงานฟอกหนัง โรงงานผลิตปูนซีเมนต์ รวมทั้งกิจการสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น บริษัทรางรถไฟ บริษัทเดินเรือขนส่งและบริษัท ไฟฟ้า ฯลฯ กิจการทั้งหลายเหล่านี้ พระคลังข้างที่มีส่วนร่วมในการซื้อหุ้นร่วมลงทุนด้วยจำนวน ไม่น้อย และเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ที่สุดในกิจการบางประเภท (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 6) อาจกล่าวได้ว่า กิจการต่าง ๆ ที่พระคลังข้างที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการลงทุนโดยร่วมซื้อหุ้นด้วยนี้ สามารถจัดประเภทเข้าเป็นกลุ่ม ๆ ได้ดังนี้

ตารางที่ 5

รายการจ่ายเงินพระคลังข้างที่ซื้อที่ดินในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2433-2453

พ.ศ.	ที่ดินที่จัดซื้อ	เจ้าของที่ดิน	จำนวนที่ดิน (ตารางวา)	จำนวนเงิน (บาท)
2433	ที่ดินริมถนนจักรพรรดิพงษ์	ที่ราษฎร 3 ราย	500	10,444
2434	ที่ดินริมถนนบำรุงเมือง	พระยาเพชรพิไชย	-	130,080
2439	ที่ดินสามแยกวัดสามจีน	ที่ราษฎร 6 ราย	420	4,400
2440	ที่ดินบริเวณหน้า วัดพระเชตุพน	-	-	32,000
2441	ที่ดินบริเวณวัดแก้วแจ่มฟ้าบางรัก	-	1,269	26,800
2442	ที่ดินตำบลถนนเยาวราช	ที่ราษฎร 5 ราย	-	53,440
	ที่ดินริมถนนสามเสน	หลวงรัตนากู	1,800	8,014
	ที่ดินย่านการค้าตลาดสามเสน	ที่ราษฎรหลายราย	-	478,712
2443	ที่ดินแถววังบูรพา	ที่ราษฎร 3 ราย	-	14,690
	ที่ดินใกล้โรงแก๊ซ เล่าฮิงฮ้า	-	368	8,850
	ซื้อที่บ้าน ตึก เรือน โรง	หม่อมเจ้าอสังการ	-	72,000
	ที่ใกล้ตลาดนางเลิ้ง	หลวงประสิทธิ์รักษา	-	33,600
	ที่ตำบลสามเสน	พระวิสุตรโยธามาศย์	-	13,710
	ที่จะต้องตัดถนนหลานหลวง	ที่ราษฎร 7 ราย	-	22,558
2446	ที่ดินหลังตึกแถวถนนพหลุรตัด	-	234	9,600
2447	ที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตะวันตก	หมู่บ้านเจ้านคร เชียง ซึ่งว่าซื้อจากราษฎร	-	24,708
2448	ที่ดินริมถนนเยาวราช	พระจินดาจักรรัตนะ	280	24,600
	ที่ดินริมถนนลำเพ็งและเยาวราช	ที่ของกรรยาหลวงฤทธิ์ นายเวร	2,066	165,295
2449	ที่ส่วน ที่วัง และตึกแถว ถนน พญาไท และถนนบำรุงเมือง	กรมหมื่นภูเรศร์- ธำรงค์ศักดิ์	-	240,000
2450	ที่หลังวัดโบสถ์ สามเสน	ที่ราษฎร	560	6,600
	ที่ริมถนนสี่พระยา	พระองค์เจ้าสายสวลี- ภิรมย์	-	68,000

ตารางที่ 5 (ต่อ)

พ.ศ.	ที่ดินที่จัดซื้อ	เจ้าของเดิม	จำนวนที่ดิน (ตารางวา)	จำนวนเงิน (บาท)
2451	ที่บ้านราชพฤกษ์ ที่บริเวณวัดราชอารีวาส	นางตลับ สุริยวงศ์ ที่ราชฎร 9 ราย	-	169,000
2452	รายการซื้อที่แถบสามเสนและ พญาไท (ที่นา ที่ล่วน)	ที่ราชฎร 13 ราย	-	30,188
2453	ที่ดินและตึกแถวถนนเจริญกรุง	-	-	71,757
		รวมทั้งสิ้น	-	140,000
			-	1,859,046

ที่มา : หลข., ร.5 ค.9.4ข/1 - 78 และ หลข., ร.5 น.42.4/29 - 79. อ้างถึงใน
 ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศ พ.ศ. 2433-2475",
 หน้า 117-118.

ตารางที่ 6

รายการซื้อหุ้นของพระองค์ซึ่งที่ พ.ศ. 2430 - 2472

เรื่อต่าเนมการ พ.ศ.	ชื่อบริษัท	ทุนก่อตั้ง		จำนวนหุ้นพระองค์ซึ่งที่		เฉลี่ยเงินปันผล ร้อยละ /ปี
		จำนวนหุ้น	จำนวนเงิน	จำนวนหุ้น	จำนวนเงิน	
2430	บริษัทรถไฟสายกรุงเทพฯ-ปากน้ำ (เดนมาร์คและอังกฤษ)	56,000	1,120,000	2,150	43,000	2-5
2435	รถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา (รัฐบาล)	160,000	16,000,000	64,000	6,400,000	5
2445	บริษัทรถไฟแม่ฮ่องสอนจำกัด (เดนมาร์คและอังกฤษ)	10,000	1,000,000	2,050	205,000	5-7
2445	บริษัททรงตรางพระพุทธรูปบาท (กรมหมื่นมณเฑาะฐิประพัธ์พงค์)	-	-	-	70,000	7
2449	บริษัทแบ่งกั๊สยามกั๊มมาเจล (กรมหมื่นมหิศร์ราชหฤทัย)	3,000	3,000,000	300	300,000	6-8
2451	บริษัทเรือกกลไ้ไทยทุน (เดนมาร์ค)	10,000	2,000,000	1,000	200,000	6-10
2452	บริษัทเรือเมล็ดั้พระธพพานิธิ (พ่อค้าจีน)	6,000	600,000	800	80,000	5
2456	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (เจ้าพระยายมราช)	30,000	3,000,000	13,000	2,400,000	5-10
2459	บริษัทสยามอิมพอร์ต (หลวงปฏิบัติราชประสังค์)	3,000	300,000	800	80,000	9-10

ตารางที่ 6 (ต่อ)

เรื่่มดำเนินการ พ.ศ.	ชื่อบริษัท	หุ้นก่อตั้ง		จำนวนหุ้น	จำนวนเงิน	จำนวนหุ้นประสงค์ขั้งที่		เฉลี่ยเงินปันผลร้อยละ/ปี
		จำนวนหุ้น	จำนวนเงิน			จำนวนหุ้น	จำนวนเงิน	
2460	บริษัทพาณิชยนาวิสัยาม (ราชนาวิสัยาคมและรัฐบาล)	15,000	1,500,000	3,200	320,000			ขาดทุน
2462	บริษัทบ่อถ่านคิลกลสยาม (เจ้านายและขุนนางไทย)	20,000	2,000,000	8,000	800,000			ขาดทุน
2462	บริษัทออเรียลส์โตตร์ (อีสต์เอเชียติก)	5,000	1,000,000	270	54,000			ขาดทุน
2469	บริษัททรธาจไทย (เบลเยียม)	70,000	22,000,000	1,407	422,100			7-8
2472	บริษัทรับเหมาก่อสร้างคริลเดียนมี และเนลสัน (เดนมาร์ค)	600	600,000	100	100,000			5

ที่มา : รวบรวมจาก หลข., ร.5 กษ.12.2/12, ร.5 ยร.5.5.4/1, ร.5 ยร.5.8/1, ร.5 ยร.5.6/18; หลข., ร.5 รล.20/19, ร.6 รล.20/30

ร.6 ค.15/2, ร.6 ค.1/8, ร.6 รล.20/22, ร.6 กษ.4/1; หลข., ร.7 รล.20.6/77, ร.7 รล.18/16, ร.7 พ.12/2 และ

ร.7 รล.18/5. อ้างถึงใน ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังขั้งที่...", หน้า 148-150-

กลุ่มบริษัทการค้าและโรงงานอุตสาหกรรม

เท่าที่ปรากฏหลักฐานว่าพระคลังข้างที่มีหุ้นรวมอยู่ด้วย คือ บริษัทอุบลวงกต ต็อก บริษัทผาปูนและท่าอิฐปทุมธานี บริษัทสยามซีเมนต์ บริษัทปูนซีเมนต์ไทย บางชื่อ บริษัทสยามอิมพอร์ต บริษัทโอเรียนเต็ลส์โตร (ซื้อ-ขายส่งออก) บริษัทครีส์เตียนนีเนลสัน (รับเหมาก่อสร้าง) และ บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ เป็นต้น ในจำนวนนี้กิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่พระคลังข้างที่มีหุ้นมากที่สุดคือ บริษัทปูนซีเมนต์ไทย*

กลุ่มธุรกิจการเงินหรือการธนาคาร

ธุรกิจการเงินหรือการธนาคาร หมายถึง กิจการธนาคารซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ดำเนินการโดยชาวยุโรปและพ่อค้าชาวสิน ธนาคารแห่งแรกที่เริ่มดำเนินการ โดยบรรดาเจ้านาย และขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ แบงก์สยามกัมมาจล ซึ่งมีหุ้นของพระคลังข้างที่มากที่สุด

กลุ่มกิจการสาธารณูปโภคและเหมืองแร่

ธุรกิจกลุ่มนี้ ได้แก่ กิจการรถไฟ รถราง บริษัทผลิตกระแสไฟฟ้าและ บริษัทเดินเรือขนส่งทั้งในและนอกประเทศ กิจการที่พระคลังข้างที่เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ที่สุด คือ บริษัทพานิชยาวิสัย และหุ้นในการสร้างทางรถไฟบางสาย ส่วนการลงทุนในกลุ่มกิจการป่าไม้ และเหมืองแร่ เป็นประเภทที่พระคลังข้างที่มีส่วนร่วมในการลงทุนน้อยที่สุด เพราะโดยมากแล้ว เป็นการลงทุนของชาวตะวันตก เท่าที่พบหลักฐานการลงทุนของพระคลังข้างที่เกี่ยวกับเหมืองแร่มี เพียงแห่งเดียว คือ การซื้อหุ้นในบริษัทบ่อถ่านศิลาสยามในช่วง สมัยรัชกาลที่ 6

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ลักษณะการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในช่วงก่อนและหลัง พ.ศ. 2398 มีความแตกต่างกัน อย่างเช่น ก่อนพ.ศ. 2398 รัฐดำเนินการทางเศรษฐกิจจากการประกอบการค้า โดยใช้สินค้าประเภทล่อเป็นหลัก แต่เมื่อเศรษฐกิจขยายตัว

* บริษัทปูนซีเมนต์ไทยมีผู้ถือหุ้นดังนี้ พระคลังข้างที่ 50% หลวงสวัสดิ์เวียงชัย 25% และ มิลเตอร์ฮุสต์ 25% ต่อมา เจ้าพระยาอมระชาได้นำหุ้นที่รับไว้ในนามหลวงสวัสดิ์เวียงชัยไปขาย 3% คงเหลือ 22% ที่เจ้าพระยาอมระชาต้องชำระเงิน แต่ไม่สามารถหาเงินมาชำระได้ จึงนำหุ้นไปจำหน่ายพระคลังข้างที่โดยจ่ายดอกเบี้ย 4% ดังนั้นจึงทำให้พระคลังข้างที่ถือหุ้นรวม 72%, ราชละเอียด ใน ชลลดา วัฒนศิริ, หน้า 158.

มีการนำเงินตราเข้ามามีบทบาทมากขึ้นหลังพ.ศ. 2398 ส่งผลให้การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของรัฐเปลี่ยนแปลงไปเป็นในลักษณะของการให้กู้-ยืมเงิน นอกจากนี้ก็ทำธุรกิจที่ดิน สร้างตึกแถว และตลาดให้เช่า ชื้อหุ้นในกิจการต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นธุรกิจที่ต้องใช้เงินตราเป็นหลัก เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มกษัตริย์และขุนนาง เพราะอำนาจในการบริหารประเทศตกไปอยู่กับคณะราษฎร ซึ่งทำให้กลุ่มกษัตริย์และขุนนางไม่อาจใช้อำนาจทางการเมืองมาก เอื้อต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจต่อไปได้ ตัวอย่างที่จะแสดงให้เห็นว่ากลุ่มกษัตริย์และขุนนางได้ใช้อำนาจทางการเมืองให้เกิดเป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่กลุ่มตนคือกรณีรัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งถึงพระยาโกมารกุลมนตรี เลขาธิการกระทรวงการคลังสั่งห้ามถอนเงินกระทรวงการคลังออกมามากเกินไปกว่าปกติถ้าไม่จำเป็นต้องใช้จริง ๆ เพื่อช่วยบำรุงฐานะแบงก์สยามกัมมาจลซึ่งเป็นธนาคารของกลุ่มกษัตริย์และขุนนางให้มีเงินฝากจำนวนมากอยู่เสมอ ดังความตอนหนึ่งว่า

"...ด้วยมีปัญหาที่ก่าสงคิดจะช่วยเหลือ บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล จำกัด ไว้ เพราะฉะนั้นอย่าให้กระทรวงการคลังถอนเงินเกินกว่าปกติและถ้ามีทางจะฝากเข้าก็ให้ฝากอยู่ตามเดิม..."²¹

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นอีกที่จะทำให้บทบาททางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มกษัตริย์ลดลงคือการตราพระราชบัญญัติชำระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์พ.ศ. 2479 โดยยกเลิกพระราชบัญญัติกรมพระคลังข้างที่พ.ศ. 2433 ซึ่งทำให้การลงทุนของกษัตริย์อยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการชุดหนึ่งที่รัฐบาลคณะราษฎรจัดตั้งขึ้น แต่การมีบทบาทลดลงทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มกษัตริย์และขุนนางไม่ได้หมายความว่ากลุ่มนี้จะเลิกดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจเสียทีเดียว หากแต่หมายความว่า การที่กลุ่มกษัตริย์และขุนนางไม่ได้เป็นศูนย์กลางอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างแต่ก่อน ดังนั้น บทบาททางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มกษัตริย์และขุนนาง จึงปรากฏในรูปของการร่วมลงทุนกับคณะราษฎร เช่น ธนาคารเอเชีย ธนาคารนครหลวงแห่งประเทศไทยและธนาคารไทยพาณิชย์ เป็นต้น

²¹ ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 173.

การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของเอกชนก่อน พ.ศ. 2475

ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอกชนที่จะกล่าวในบทนี้จำกัดความหมายเฉพาะพ่อค้าหรือผู้ประกอบการชาวจีนและพ่อค้าชาวตะวันตก เพราะกลุ่มพ่อค้าชาวจีนและกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตกเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจมากในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 นอกเหนือไปจากกลุ่มกษัตริย์และขุนนาง กลุ่มพ่อค้าเอกชนดังกล่าวจะมีบทบาทและความสัมพันธ์กับ "กลุ่มทหาร" หลังพ.ศ. 2475 ดังนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของพ่อค้าเอกชนก่อน พ.ศ. 2475 เพื่อเป็นพื้นฐานของความเข้าใจการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของพ่อค้าเอกชน ในเวลาต่อมา

1. การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของเอกชนชาวจีน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นชาวจีนได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยมากโดยความล้นหลามจากรัฐ เพราะรัฐในสมัยนั้นมีนโยบายแสวงหารายได้จากการค้า จึงได้เปิดโอกาสให้ชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทยมากขึ้น²² เมื่อเข้ามาแล้วชาวจีนได้มีโอกาสประกอบการทางเศรษฐกิจ โดยการอิงเข้ากับศูนย์กลางอำนาจรัฐขณะนั้นคือกลุ่มกษัตริย์และขุนนางเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าภาษีนายอากร เป็นเจ้าเมืองในระบบเหม้าเมือง การมีส่วนร่วมในการค้าสำเภา หรือการพึ่งพาพระคลังข้างที่ทางการเงินเมื่อการค้าประสบปัญหา เหล่านี้เป็นต้น

ก. เจ้าภาษีนายอากร

ระบบเจ้าภาษีนายอากร เป็นระบบที่กิดจากการเปลี่ยนแปลงการเก็บภาษีค่านาในสมัยรัชกาลที่ 2 จากที่เป็นผลผลิตมาเป็นเงินแทนนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้ คือผลผลิตได้เปลี่ยนรูปเป็นสินค้ากับเงินตราในการซื้อขาย เกิดการใช้เงินตราภายในระบบเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความล้นล้นซับซ้อนเกินกว่าที่ขุนนางจะทำการเก็บผลประโยชน์ด้วยตนเองอย่างสะดวกหรือควบคุมได้ทั่วถึง จำเป็นต้องมีผู้ช่วยติดตามเก็บผลประโยชน์ เพราะฉะนั้นกษัตริย์จึงมอบให้ข้าราชการ

²² มัลลิกา เรืองระพี, "บทบาทของชาวจีนในต้นเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาควิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 25-26.

หรือเอกลขึ้นมาช่วยทำการเก็บผลประโยชน์แทนรัฐ²³ ผู้ที่ประมวลเงินหลวงรับผูกขาดเก็บภาษีอากร เรียกว่า "เจ้าภาษี" เจ้าภาษีนายอากรมีอำนาจอย่างกว้างขวางในการเรียกเก็บภาษีจากชาวบ้าน ในอาณาเขตของเจ้าภาษี เช่น ฝิ่น น้ำมันมะพร้าว ลูรา บ่อนเบี้ย เจ้าภาษีนายอากรจะได้รับ อำนาจตุลาการจากรัฐในการชำระผู้กระทำผิด เมื่อเจ้าภาษีนายอากรที่ทำการเก็บภาษีอากรตาม หัวเมือง เจ้าเมืองกรมการเมืองนั้น ๆ จะต้องช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่เจ้าภาษี จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าอำนาจของเจ้าภาษีนายอากรนั้นมีมาก แต่ก็อยู่ภายใต้การอนุญาตจากรัฐ ดังนั้น ชาวสันสีงเข้ามาจับบทบาททางด้านเศรษฐกิจโดยการเป็นเจ้าภาษีนายอากร ดังปรากฏ ข้อเท็จจริงที่ เฮอริ จอห์น บารริง พบเห็นเมื่อเดินทางมาประเทศไทย พ.ศ. 2398 ว่า การค้า ของไทยทั้งการค้าต่างประเทศและภายในประเทศ ดำเนินโดยกษัตริย์ ขุนนาง เจ้านายและ ชาวสัน²⁴ การเก็บภาษีอากรทำรายได้ให้กับรัฐจำนวนไม่น้อย (โปรดดูตารางที่ 2) และ โดยเฉพาะภาษีฝิ่น ดัง กระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง รายได้แผ่นดินว่า "...เงินภาษีฝิ่นถือเป็นจำนวนมากของเงินรายได้ที่ใช้จ่ายในราชการ..."²⁵ นอกจากนี้ภาษีฝิ่นจะทำการรายได้ให้รัฐแล้วยังทำการรายได้ให้กับเจ้าภาษีฝิ่นด้วย ดังจะเห็นได้จากกำไร ของเจ้าภาษีฝิ่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่น พ.ศ. 2437-2439 เจ้าภาษีฝิ่นมีกำไรปีละ 251,000

2440-2442 "	"	346,000
2443-2445 "	"	586,000
2446-2448 "	"	789,000 ²⁶

²³ ลีร สักขณ์ คักดี เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453). (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 43.

²⁴ James C. Ingrams, Economic Change in Thailand 1890-1970, p. 27.

²⁵ ลีร สักขณ์ คักดี เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453), หน้า 64.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

ข. ระบบเหมมาเมือง

นอกจากระบบเจ้าภาชีนายอากรแล้ว ยังมีระบบเหมมาเมืองกันเป็นระบบที่แสดงถึงการอิงกับอำนาจรัฐของพ่อค้าจีน ระบบเหมมาเมืองนี้หมายถึงการที่นายทุนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ชาวจีนที่เดินทางมาประเทศไทยแล้วมีอาชีพค้าขายก่อน ต่อมาเป็นเจ้าภาชีนายอากร ซึ่งรัฐเห็นว่าบุคคลเหล่านี้สามารถสนับสนุนการอพยพเข้ามาทำมาหากินของพ่อค้าและแรงงานจีน ทั้งนี้เพื่อเพิ่มทุนภาชีอากร ผลประโยชน์แก่รัฐ กษัตริย์ทรงมอบอำนาจทางการเมืองคือตำแหน่งเจ้าเมืองพร้อมทั้งให้เหมมาเมืองแก่เอกชนไป กล่าวคือ เจ้าเมืองประเภทนี้มีหน้าที่รับผิดชอบบ้านเมืองทั่วไปและรับผิดชอบภาษี ผลประโยชน์ การค้า การผลิตและภาชีอากรอยู่ในมือของเจ้าเมือง เจ้าเมืองลงทุนตั้งกองสรับซื้อและจำหน่ายสินค้าเข้าออก ทดรองทุนรอนเสียงานให้ไพร่บ้าน พลเมืองทำการค้าขาย ทั้งนี้เพื่อกำไรที่เพิ่มขึ้นของภาชีอากรที่ผูกขาดมาท่าใดจากธุรกิจและภาชีอากรที่ กีบได้แบ่งกันระหว่างเจ้าเมืองกับกษัตริย์ ตัวอย่างที่สำคัญคือต้นตระกูลระนอง ในสมัยรัชกาลที่ 3 ต้นสกุลคือ นายคอซู้เจียง ชาวจีนฮกเกี้ยนได้เป็นนายอากรตึกและต่อมาเป็นหลวงรัตนเศรษฐี ทำการเหมมาแร่และเดินเรือระหว่างเมืองระนองกับเมืองปิ้ง ในที่สุดตั้งบริษัทโกหกงวนฮันที่ปิ้งเพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายตึกที่ส่งมาจากระนอง พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แต่งตั้งหลวงรัตนเศรษฐีเป็นพระยารัตนเศรษฐี เจ้าเมืองระนอง นอกจากนี้จะได้เป็นเจ้าเมืองแล้วยังได้ประมูลผูกขาดภาษีผลประโยชน์ของเมืองระนองอีกด้วย จึงเท่ากับเป็นการรวมอำนาจในการปกครองกับการเรียกเก็บภาชีอากรอยู่ในมือของเจ้าเมืองเพียงคนเดียว²⁷

ค. การค้าสำเภา

นอกจากนี้ ชาวจีนยังเข้าไปมีบทบาทในการค้าสำเภาของรัฐด้วยในฐานะที่เป็นพนักงานในกรมท่า โดยทำหน้าที่เดินเรือให้แก่การค้าของหลวงและได้อิทธิพลระวางบรรทุกสินค้าส่วนตัวคนละตั้งแต่ 7-100 หาบ²⁸ นอกเหนือจากการที่มีสิทธิระวางสินค้าในเรือสำเภาหลวงแล้ว พ่อค้าชาวจีนยังสามารถจัดเรือสินค้าออกไปค้าขายยังต่างประเทศได้อีกด้วย ดังจะเห็นจากรายงาน

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-84.

²⁸ รัศมี หาญจนวนวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบฟุ้งฟิงกับโครงสร้างภายในของไทย", หน้า 68.

ของครอบครัว กล่าวว่ ในจำนวนเรือ 70 ลำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะเป็นเรือของรัฐบาล 2 ลำ
ของขุนนาง 20 ลำ และอีก 48 ลำเป็นของพ่อค้าชาวจีน ส่วนการค้าขายกับประเทศใกล้เคียง
นั้นมีเรือของพ่อค้าชาวจีนไปค้าขายประมาณ 30-40 ลำ²⁹

ง. การประกอบอุตสาหกรรมอื่น ๆ

การลงทุนของชาวจีนทางด้านอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายก็เป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้ชาวจีน
กลายเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจรายใหญ่ร่วมกับขุนนางของรัฐ โดยชาวจีนที่หันมาลงทุนทำ
อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายมักจะเป็นเจ้าภาษินายอากร เช่น เจ้าสัวอิม หรือพระภานุฉิมปติบริบูรณ์
(ต้นตระกูลพิศาลบุตร) ตั้งโรงหีบอ้อยที่นครไชยศรี อีกพวกหนึ่งคือชาวจีนที่ละล้มทุนจากการเป็น
พ่อค้าหรือการเป็นกสิกรจ้าง จนสามารถลงทุนผลิตสินค้าส่งออกด้วยตนเอง ได้แก่ บรรดาเจ้าของ
โรงหีบอ้อยที่ฉะเชิงเทรา มี หลงจิวเสียดวง หลงจิวห้วย หลงจิวลามยี่ หลงจิวโป้ หลงจิวยี่
 เป็นต้น³⁰ นอกจากนี้ตาลทรายแล้วยังมีการลงทุนทำพริกไทย ดีบุก ฯลฯ

จ. การพึ่งพาพระคลังข้างที่

การอิงศูนย์กลางอำนาจรัฐของพ่อค้าชาวจีนประการสุดท้ายคือ การได้รับความช่วยเหลือ
ทางด้านการเงินจากรัฐหรือพระคลังข้างที่ เมื่อกิจการค้าประสบปัญหา การค้าอันเป็นที่นิยมหลังจาก
การเปิดประตูทำการค้าเสรี พ.ศ. 2398 คือกิจการโรงสีและการค้าข้าวส่งออกเพราะข้าวเป็น
สินค้าออกที่ทำรายได้ให้กับประเทศมากที่สุดในระยะนั้น แต่เนื่องจากภาวะการผลิตที่ตึงตันกับสภาพ
ดินฟ้าอากาศ ปัญหาค่าความต้องการของตลาดต่างประเทศซึ่งมีการผันแปรอยู่เสมอ ปัญหาจาก
การแข่งขันกันเองในระหว่างผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้าข้าว รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคอื่น ๆ
เป็นผลให้ประสบภาวะความยากลำบากและการค้าขาดทุน เมื่อประสบปัญหาทางด้านการเงิน

²⁹ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", หน้า 71.

³⁰ รัศมี หาญวณวงศ์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพิงกับโครงสร้างภายใน
ของไทย", หน้า 72-73.

แหล่งกั๊ยมเงินที่นอกเหนือจากธนาคารก็คือ การขอกู้จากพระคลังข้างที่ โดยนำโรงสีและที่ดินมาจำนำ เช่น กรณีของสินหักหงีเอกชนชาวจีนที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 5 ละลุ่มทุนจนมีทุนรอนพอค้าขายได้แล้วต่อมาตั้งโรงสีขึ้น 1 โรงซึ่งคิดที่จะขยายกิจการโดยได้ขอพระบรมราชานุญาตสนับสนุนกิจการ รัชกาลที่ 5 จึงพระราชทานที่ดินบริเวณปากพ่วงให้เพื่อทำโรงสีข้าวและโรง - เสื่อขมิ้น ในเวลาต่อมาสินหักหงีได้นำโรงสีและโรงเสื่อที่ปากพ่วงมาจำนำพระคลังข้างที่เป็นเงิน 160,000 บาท โดยส่งดอกเบี้ยเดือนละ 1,000 บาท กิจการจึงดำเนินต่อไปได้³¹ หรือกรณีของหลวงจิตรจางง ค้วานิชหรือหสีเต็กอ้อเจ้าของโรงสีหสี เองจั้นและโรงสีถมยาที่บางประกอก โดยร่วมหุ้นกับหลวงชัยขานาณินดีซึ่งส่งข้าวไปขายโดยตรงที่ฮ่องกง สิงคโปร์ อังกฤษและเมืองต่าง ๆ ในยุโรป³² ต่อมาในพ.ศ. 2454 การค้าข้าวได้เกิดขาดทุน ทั้งนี้เนื่องจากการที่เขาทำสัญญาซื้อขายข้าวล่วงหน้ากับพ่อค้ายุโรป คือมิลเตอร์ฮอร์น เจ้าของห้างเอ็ม ดี ฮอร์น แต่เมื่อเกิดปัญหาการผลิตข้าวไม่ได้ผลในพ.ศ. 2452-2453 นั้นปรากฏว่าราคาข้าวได้เปลี่ยนแปลงสูงขึ้นกว่าราคาที่โต้ตกลงทำสัญญาและเขาไม่สามารถส่งข้าวได้ตามสัญญา หลวงจิตรจางง ค้วานิชจึงนำเอาโรงสีทั้งสองแห่งไปจำนำพระคลังข้างที่และกู้เงินจากธนาคารสินล่ยาม รวมถึงขอกู้จากนายทุนจีนคนอื่น ๆ อีก เช่น พระยารัษฎากรโกศล นายฉลองไชนนาถ พระพิบูลย์พัฒนากร หลวงอุดร ภัณฑพานิช และมิลเตอร์ฮอร์น เจ้าหนี้ทั้งหมดจึงเข้าควบคุมกิจการของหลวงจิตรจางง ค้วานิชเอาไว้ โดยตั้งเป็นบริษัทโรงสีล่ยามขึ้นใน พ.ศ. 2454 ปัญหาที่ตามมาก็คือหลวงจิตรจางง ค้วานิชไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินของเขาได้ ในที่สุดก็ล้มละลายลง ผลที่ตามมาก็คือกลุ่มนายทุนที่เกี่ยวข้องร่วมหุ้นด้วยก็ประสบปัญหาล้มตาม กล่าวคือ ธนาคารสินล่ยามของนายฉลองไชนนาถซึ่งนอกจากจะแบกภาระหนี้ของหลวงจิตรจางง ค้วานิชแล้ว ก็ยังมีภาระหนี้ของบางกอกซีดีแบงก์ที่นำมารวมไว้ทำให้ธนาคารล้มลงในพ.ศ. 2456 ผลก็คือผู้ร่วมหุ้นธนาคารได้ล้มตามด้วย รวมทั้งหลวง

³¹ สิริ ลักขณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453), หน้า 93-94.

³² Arnold Wright and Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam. (London : Lloyd's Greater Britain Pub., 1908), p. 161-165.

อุดร วัฒนพิพานิช พระพิบูลพัฒนากร³³ ขณะเดียวกันการที่ธนาคารสินล่ยามลัมก็ทำให้โรงสีต้องปิด
กิจการและเลิกกิจการราว 34 โรง มีเปิดทำการเพียง 9 โรง³⁴

นอกจากนี้ พระคลังข้างที่ยังรับจำนำโรงสีและที่ดินจากพ่อค้าชาวอินที่ประสบปัญหาทาง
การค้าอีกหลายราย กล่าวคือ

- พ.ศ. 2433 รับจำนำโรงสีบ้านหวาย ของพระพิศาลผลพานิช
- พ.ศ. 2435 รับจำนำโรงสีจากหลวงภัทรผลภักดี (ห้างฮวยจูโล้) บริเวณ
ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก ทุนรับจำนำ 80,000 บาท
- พ.ศ. 2441 รับจำนำโรงสีไฟ ต.ปากคลองผดุง จากพระลุ่มทรลำครานุรักษ์
ทุนรับจำนำ 48,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี
- พ.ศ. 2445 รับจำนำโรงสี ต.ทุ่งช้าง ฉะเชิงเทรา จากปรัก ภริยาพระลุ่มทร -
ลำครานุรักษ์ ทุนรับจำนำ 120,000 บาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละ
7 ครึ่งต่อปี

และระหว่าง พ.ศ. 2450-2470 รับจำนองที่ดินกับโรงสี 3 โรงของพระพิศาลผลพานิช
มูลค่า 240,000 บาท และให้กู้พระราชทรัพย์เพิ่มอีกรวมเป็น
เงินต้นทั้งสิ้นถึง 1 ล้านบาท โดยจำนองที่บ้านบางขุนพรหมและ
ส่วนลัมริมคลองภาษีเจริญ 2 แห่ง เป็นต้น

ดังนั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำเนินทางตันเศรษฐกิจของเอกชนชาวอินยังต้อง
อิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐอยู่ไม่ว่าจะเป็นการ เป็นเจ้าภาษีนายอากร เป็นเจ้าเมืองในระบบเหมมา
เมือง การพึ่งพาพระคลังข้างที่ และการประกอบอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย การอิงศูนย์กลาง
ดังกล่าว ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคน 2 กลุ่มคือ กลุ่มกษัตริย์และ

³³ พระณัฐ บัวเล็ก, "การเติบโตและพัฒนาการของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย
(2475-2516)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 30-36.

³⁴ ถนอม ตนะนา, "กิจการโรงสีข้าวในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย." (วิทยานิพนธ์
อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2527), หน้า 138.

กลุ่มพ่อค้าชาวจีน และความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวจะยังคงสืบเนื่องต่อไปแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลง การปกครองในพ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม

2. การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของ เอกชนชาวตะวันตก

คำว่า "เอกชนชาวตะวันตก" "พ่อค้าชาวตะวันตก" ในที่นี้หมายถึง พ่อค้าหรือบริษัท จากประเทศแถบยุโรปและสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศไทย

การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของเอกชนชาวตะวันตกก่อน พ.ศ. 2398 ยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก เพราะมีบริษัทของเอกชนชาวตะวันตกเพียงบริษัทเดียวที่กษัตริย์อนุญาตให้ดำเนินการ คือ บริษัท Hunter and Hays (2367) เป็นบริษัทที่ส่งสินค้าพื้นเมืองออกนอกประเทศ เช่น น้ำตาล พริกไทยและสิ่งสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิต (Manufactured goods) เข้ามาในประเทศไทย แต่พอหลังพ.ศ. 2398 ก็มีการดำเนินการของเอกชนชาวตะวันตกมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น บริษัทบอร์เนียว (2399)³⁵ ห้าง A Markwald Co., Ltd. (2401) ดำเนินการโดยชาวเยอรมัน ดำเนินกิจการโรงสีข้าวด้วยเครื่องจักร บริษัทเดินเรือ บริษัทโอนเงินระหว่างประเทศ บริษัทประกันภัย³⁶ และในพ.ศ. 2403 มีการลงทุนของบริษัทชาวอเมริกัน 3 บริษัท ชาวอังกฤษ 5 บริษัท ชาวฝรั่งเศส 1 บริษัท ชาวเยอรมัน 2 บริษัท³⁷ และบริษัท Bangkok Panam Manam Bar ดำเนินกิจการเกี่ยวกับการขนถ่ายทางเรือ ทั้งผู้โดยสารสินค้าและไปรษณียภัณฑ์ต่าง ๆ ตั้งแต่พ.ศ. 2404³⁸ นอกจากนี้ในพ.ศ. 2467 มีบริษัท 53 บริษัทในจำนวน 62 บริษัทที่มีชาวอเมริกันและชาวยุโรปเป็นเจ้าของ³⁹ (กฎจตุรรายละเอียดยเพิ่มเติมจากตารางที่ 7)

³⁵ Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985. (Tokyo : Yuuki Kikaku, 1989), p. 42.

³⁶ ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475", หน้า 75.

³⁷ Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p. 43.

³⁸ ชลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475", หน้า 75.

³⁹ Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p. 43.

การลงทะเบียนทำธุรกิจของบรรษัทการค้าชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย (เรียงตามปี)

ชื่อบริษัท	พ.ศ.	เชื้อชาติ	สำนักงานใหญ่	บริษัทตัวแทนที่ไป	บริษัทตัวแทน/เจ้าของ			ธุรกิจส่งออก				
					ขนส่ง	ธนาคาร	ประกันภัย	โรงสีข้าว	โรงเลื่อย	ข้าว	ไม้สัก	อื่น ๆ
บ.บอร์เนียว จำกัด	1856 (2399)	อังกฤษ	ลอนดอน	X	X	X	X	X	X			X
บ.แปร์โรวี บราวน์ จำกัด	1871 (2414)	ไทย / อังกฤษ	กรุงเทพฯ	X		X						X
บ.วินด์เชอร์ จำกัด	1871 (2414)	เยอรมัน	กรุงเทพฯ	X	X	X	X	X	X	X		
บ.ดีทแฮลม จำกัด	1872 (2415)	สวีเดน	ซูริค	X	X	X	X	X	X			X
บ.เบอร์สเฟเคเกอร์ จำกัด	1882 (2425)	ไทย	กรุงเทพฯ	X	X	X	X	X	X			
บ.บอมเบย์เบอร์ม่าเทรดดิ้ง จำกัด	1887 (2430)	อังกฤษ	บอมเบย์	X	X	X	X	X	X	X		
บ.เอลคอมพาน อาระกันโรเซ-แอนด์เทรดดิ้ง จำกัด	1887 (2430)	อังกฤษ	ลอนดอน	X	X	X	X	X	X	X		
บ.ฮิลส์เอเชียติก จำกัด	1897 (2440)	เดนมาร์ก	โคเปนเฮเกน	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.แองโกล สยาม จำกัด	1900 (2443)	อังกฤษ	ลอนดอน	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.หลุยส์ทีลเยวโนเวนส์ จำกัด	1905 (2448)	อังกฤษ	ลอนดอน	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.อี ซี โจน็อค จำกัด	1907 (2450)	อังกฤษ	กรุงเทพฯ	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.ดี อูเปอริ ลอนส์ตัน จำกัด	1912 (2455)	ไทย / อังกฤษ	กรุงเทพฯ	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.อินเตอร์เนชั่นแนล เอ็นจิเนียริง จำกัด	1922 (2465)	-	กรุงเทพฯ	X	X	X	X	X	X	X	X	X
บ.สตีลส์ บราเดอร์ จำกัด	1934 (2477)	อังกฤษ	ลอนดอน	X	X	X	X	X	X	X	X	X

จากตารางที่ 7. แสดงให้เห็นถึง ลักษณะของการลงทุนของ เอกชนชาวตะวันตก 2 ประการคือ ประการแรก จะเป็นการลงทุนในกิจการทุกประเภท คือ บริษัทบอร์เนียว โดยดำเนินการด้านบริษัทตัวแทน ขนส่ง ประกันภัย โรงสีข้าว โรงเลื่อยและยังส่งข้าว ไม้สักและสินค้าอื่น ๆ ไปขายยังต่างประเทศอีกด้วย ส่วนลักษณะที่สองก็คือ บริษัทตะวันตกทุกบริษัทนิยมเป็นบริษัทตัวแทนและยังลงทุนในกิจการที่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ บริษัทที่เป็นตัวแทนจะต้องทำการส่งและส่งสินค้า เข้าออกอยู่เสมอ ดังนั้น การขนส่งจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความสะดวกในการดำเนินธุรกิจ ซึ่งบริษัทตัวแทนส่วนใหญ่ก็จะลงทุนทางด้านขนส่งด้วย ยกเว้นบริษัทหลุยส์ที่เลียวโนเวนส์ และบริษัทคูเปอร์จอห์นสัน จำกัด และเพื่อที่จะทำให้การขนส่งนั้นปลอดภัย ก็ต้องมีการประกันภัยซึ่งทุกบริษัทที่เป็นบริษัทตัวแทนได้ลงทุนทางด้านประกันภัย จึงเห็นได้ว่า ลักษณะการลงทุนของ เอกชนชาวตะวันตกนั้นจะลงทุนแบบครบวงจร คือลงทุนทางด้านบริษัทตัวแทน ขนส่ง และประกันภัย

ลักษณะการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของ เอกชนชาวตะวันตกมีอยู่ 4 ลักษณะ คือ การขยายตลาด การซื้อกิจการของบริษัทอื่น ๆ การร่วมทุนระหว่างบริษัท และประการสุดท้ายคือการพึ่งพาพระคลังข้างที่

ก. การขยายตลาด

การขยายตลาด เมื่อขยายตลาดได้มากเท่าใดย่อมจะทำให้กิจการนั้นสามารถควบคุมเศรษฐกิจนั้น ๆ ได้ ทำให้คู่แข่งขันลดจำนวนเหลือน้อยลง ในการขยายตลาดนั้นทำได้โดยขยายสาขา เช่น บริษัทเบอร์ลีเยคเกอร์ ขยายสาขาในประเทศที่เชียงใหม่ ลำปาง นครสวรรค์ และขยายสาขานอกประเทศที่ ซูริค ลอนดอน ปารีส⁴⁰ นอกจากนี้ยังขยายตลาดทางด้านสินค้าด้วยการนำผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เข้ามาจำหน่าย อีกทั้งการขยายตลาดด้วยการเป็นตัวแทนบริษัทต่าง ๆ นั้นก็เป็นวิธีหนึ่งที่บริษัทบอร์เนียวดำเนินการอยู่ กล่าวคือ ในปี 2463 บริษัทบอร์เนียวรับเป็นตัวแทนบริษัทต่าง ๆ 12 บริษัท และในพ.ศ. 2464 บริษัทได้เป็นตัวแทนของบริษัททั้งในยุโรป อเมริกา จีน มากถึง 212 บริษัท นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าบริษัทสามารถขยายตลาดการค้าของตนได้กว้างขวาง⁴¹

⁴⁰ สำนักรัตนโสภา, "วิวัฒนาการบรรษัทต่างชาติในประเทศไทย พ.ศ. 2398 - พ.ศ. 2484", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร วิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 70.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

ข. การซื้อกิจการของบริษัทอื่น ๆ

การซื้อกิจการของบริษัทอื่น ๆ เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการกำจัดคู่แข่งในทางการค้า เช่น การที่บริษัทบอมเบย์เบอร์ม้าพยายามที่จะซื้อกิจการของบริษัท คิมเซ่งหลี ซึ่งเป็นบริษัทไทย บริษัทเดียวที่แข่งขันกันทำกิจการป่าไม้อยู่ และในที่สุดหลวงนราพิทักษ์ (สินบุญเย็น) ได้ขายกิจการให้แก่บริษัทบอมเบย์เบอร์ม้า โดยให้เหตุผลว่า "...ตนทุกข์ทรมานมากแล้วหาใครจะทำกิจการแข่งขันสู้กับบริษัทใหญ่ ๆ ไม่ได้..."⁴² นอกจากนี้บริษัทอร์เนียวยังได้ซื้อใบอนุญาตการทำป่าไม้จากชาวพื้นเมืองที่ขอสัมปทานได้⁴³

ค. การร่วมทุนระหว่างบริษัท

การร่วมทุนระหว่างบริษัทมี 2 กรณีคือ การร่วมทุนกับบริษัทท้องถิ่นและการร่วมทุนกับบริษัทต่างชาติดด้วยกัน ในกรณีของการร่วมทุนในบริษัทคนไทยนั้น เช่น การร่วมทุนของบริษัท บอร์เนียวและบริษัทคีร์ราฮา จำกัด โดยบริษัททั้งสองทำสัญญากัน มีใจความสรุปได้ดังนี้

"...ให้บริษัทอร์เนียวเป็นผู้จัดการสิทธิขาดในกิจการทั้งปวงของบริษัทคีร์ราฮา โดยบริษัทอร์เนียวไม่ต้องออกทุนประการใด เว้นแต่จะขยายกิจการเพิ่มขึ้น ส่วนกำไร ให้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้คนละส่วนเท่ากัน..."

จากการร่วมทุนครั้งนี้ส่งผลให้บริษัทอร์เนียวเป็นผู้รับช่วง เข้าทำป่าไม้ที่อยู่ในสัมปทานที่จังหวัด ชลบุรี ระยอง มีกำหนด 20 ปี บริษัทอร์เนียวดำเนินกิจการมาด้วยการอาศัยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เจ้าของกิจการคีร์ราฮาผู้เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการเป็นผู้ประสานงานให้กับรัฐบาล เช่น การขอต่อสัมปทาน การขอผ่อนผันต่าง ๆ ที่ทำให้บริษัทได้ประโยชน์ เช่น ขอยขยายเนื้อที่ป่าทางทิศตะวันออกของสัมปทานเดิมไปอีก 400 เล่น ขอเปลี่ยนแปลงกำหนดขนาดไม้ที่ต้องตัดฟันให้ลดขนาดลงอีก⁴⁴

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 74-75.

ง. การฟังกษัตริย์

การดำเนินกิจการของข้าวยุโรปก็คล้ายกับพ่อค้าจีนที่ต้องอิงเข้ากับศูนย์กลางอำนาจรัฐ ซึ่งการอิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้นจะปรากฏอยู่ 2 ลักษณะคือ การกู้ยืมเงินและการร่วมหุ้น

การกู้ยืมเงิน

โดยปกติแล้วบริษัท เอกชนชาวตะวันตกจะมีเงินทุนสำรองของบริษัทในต่างประเทศเมื่อประสบปัญหาทางการเงิน คำสั่งต้องหันมากู้เงินจากธนาคารและพระคลังข้างที่ เช่น โรงสีของห้างวินเซอร์ ซึ่งเป็นโรงสีรุ่นแรกของข้าวยุโรปที่สืบล้างขายต่างประเทศได้นามมาจำหน่ายไว้กับพระคลังข้างที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2418 ด้วยทุนรับจำนำ 120,000 บาท ต่อมาโรงสีนี้ก็หลุดจำนำ นอกจากนี้โรงสีของห้างบุกเกอร์ซีก้าปะเน่ ที่ล้ามเล่นได้นามมาจำหน่ายไว้กับพระคลังข้างที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2430 ด้วยทุนรับจำนำ 120,000 บาท จนถึง พ.ศ. 2435 ห้างได้ล้มละลายโดยค้างดอกเบี้ยพระคลังข้างที่ถึง 5 ปี โรงสีนี้จึงตกเป็นของพระคลังข้างที่และโรงสีของห้างแมกเลนแอนด์ก้าปะเน่ ถูกจำหน่ายในพ.ศ. 2433 ด้วยทุนรับจำนำ 120,000 บาท จนถึงพ.ศ. 2438 ก็หลุดจำนำ⁴⁵

การร่วมหุ้น

ส่วนการร่วมหุ้นกันระหว่างบริษัท เอกชนชาวตะวันตกและพระคลังข้างที่นั้นเป็นการซื้อหุ้นเพื่อช่วยเหลือฐานะของบริษัทเอกชนชาวตะวันตก เช่น การซื้อหุ้นในบริษัท อู่บางกอกด็อก (Bangkok Dock Co., Ltd.) ของชาวอเมริกันในพ.ศ. 2414 ผู้จัดการคือกัปตันยอช บุษ (พระวิสุตรสาครดิษฐ์) ซึ่งมีหนังสือกราบบังคมทูลขอให้พระคลังข้างที่ช่วยซื้อหุ้นของบริษัทนี้ รัชกาลที่ 5 ทรงตัดสินพระทัยซื้อหุ้นไว้ 100 หุ้นในจำนวนของบริษัททั้งหมด 1,000 หุ้น ต่อมาบริษัทได้คืนเงินหุ้นพร้อมทั้งดอกเบี้ยย้อนหลังตั้งแต่ต้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5 ต่อปี เนื่องจากบริษัทมีฐานะมั่นคงเพียงพอและในพ.ศ. 2431 พระคลังข้างที่เข้าร่วมซื้อหุ้นในโรงงานทำอิฐและปูนที่ปทุมธานีของบริษัทกราฟฟี่ บราเดอร์ (Grfsi Brother Co., Ltd) โดยรัชกาลที่ 5 ทรงซื้อไว้ 3 หุ้น ๆ ละ 8,000 บาท⁴⁶ การร่วมหุ้นดังกล่าวทำให้บริษัทตะวันตกมีเงินทุนเพียงพอที่จะประกอบธุรกิจและได้เงินทุนที่ปราศจากดอกเบี้ย⁴⁷

⁴⁵ วัลลดา วัฒนศิริ, "พระคลังข้างที่กับการลงทุนธุรกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475", หน้า 88-89.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154-155.

⁴⁷ สนั่น รัตนโสภา, "วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย พ.ศ. 2398-พ.ศ. 2484",

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนชาวตะวันตกกับศูนย์อำนาจในระบบราชการไทย เป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้บริษัทต่างชาติมีโอกาสที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของไทย ดังกรณีของเจ้าผู้ครองนครและผู้ว่าราชการเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของป่าไม้ให้อนุญาตแก่บริษัท ต่างประเทศ เข้ามาทำป่าไม้ในเขตของตนและทางป่าไม้ได้ออกใบอนุญาตเข้าซ้อนกัน⁴⁸

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของเอกชนชาวตะวันตกมีหลาย ลักษณะ เช่น การขยายตลาด การซื้อกิจการของบริษัทอื่น ๆ การร่วมทุนระหว่างบริษัท และการ พึ่งพาพระคลังข้างที่ จากการดำเนินการดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการประกอบการทางเศรษฐกิจ ของเอกชนชาวตะวันตกในระบบสมบูรณ์ภายใต้รัฐธรรมนูญ อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้นจำเป็นต้อง มีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจรัฐ คือ กษัตริย์และขุนนางเพื่อความสะดวกและได้สิทธิพิเศษ บางประการในการประกอบการทางเศรษฐกิจ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและพ่อค้าจึง เป็นลักษณะเด่นของระบบเศรษฐกิจไทย แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม ลักษณะดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

กลุ่มคนที่มืบทบาททางด้านเศรษฐกิจก่อน พ.ศ. 2475

จากสภาพการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจทั้งของรัฐและเอกชนก่อนพ.ศ. 2475 นั้น ทำให้เราเห็นกลุ่มคนที่มืบทบาททางด้านเศรษฐกิจอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มกษัตริย์และขุนนาง กลุ่มพ่อค้าชาวจีนและกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตก ซึ่งจะอธิบายให้เห็นถึง บทบาทและสถานะของแต่ละกลุ่มได้ดังนี้

1. กลุ่มกษัตริย์และขุนนาง

ในการปกครองระบอบสมบูรณ์ภายใต้รัฐธรรมนูญ กษัตริย์จะเป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดใน การปกครองประเทศและทางด้านเศรษฐกิจก็เช่นกัน กษัตริย์จะเป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดแต่เพียง พระองค์เดียว ในการดำเนินการกิจการ โดยมีพระคลังเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง พระคลังทำหน้าที่ ว่าราชการกรมท่าและบังคับบัญชาการเงินทั้งที่เข้าในพระคลัง และทั้งที่จ่ายราชการ บังคับการจ่าย ภาษีอากรขนอนตลาดทั่วไป และบังคับค่าลซึ่งชำระความเกี่ยวข้องกับพระราชทรัพย์หลวง⁴⁹

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126-127.

⁴⁹ วราภรณ์ กิณานนท์, "การค้าสำเภาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น",

นอกจากกษัตริย์จะทรงประกอบการค้าแล้ว ขุนนางก็ทำการค้าขายด้วย บรรดาขุนนางเหล่านี้มีเรือสินค้าหลายลำและทำการค้าจนมั่งมีได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีค้าสำเภา เช่น พระยาพระคลัง (ทุน) ในสมัยรัชกาลที่ 1 และปลายสมัยรัชกาลที่ 2 มีพระยาลูริยวงศ์โกษา (ดีศ บุนนาค) เสนาบดีกรมพระคลังส่งเรือไปขายยังต่างประเทศบ่อยครั้ง⁵⁰

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการทำสนธิสัญญาบาวริงในพ.ศ. 2398 สนธิสัญญาฉบับนี้ระบุว่า ผลกระทบต่อการค้าทางเรือของไทยอย่างมาก โดยเฉพาะเรือสินค้าของหลวง เนื่องจากสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบพระคลังสินค้าอย่างเด็ดขาด และปล่อยให้ทำการค้าแบบเสรี ไม่มีผู้อื่นเข้ามาแทรกแซง ยกเว้นสินค้าบางชนิดและยกเลิกค่าธรรมเนียมผูกพันกำปั่น เปลี่ยนเป็นเรียกเก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าในอัตราร้อยละ 3 พระคลังสินค้าจึงหมดหน้าที่แต่งเรือออกไปค้าขาย จึงเท่ากับเป็นการยุติการค้าสำเภาและกำปั่นหลวงนับแต่นั้นมา⁵¹ ผลสะท้อนอีกด้านหนึ่งของการทำสนธิสัญญาดังกล่าวคือทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยได้แปรสภาพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิงการส่งออก (Export Dependency) และการพึ่งพิงการส่งออกนี้ปรากฏในสินค้าส่งออกเพียง 3-4 ประเภท ได้แก่ ข้าว ยางพารา ติบูก และไม้สัก⁵² ดังนั้น บทบาทของกษัตริย์ในการทำการค้าจึงเปลี่ยนรูปแบบไป เป็นผู้ประกอบหรือผู้ลงทุนในนามของพระคลังข้างที่ ซึ่งหน่วยงานนี้ก่อตั้งในพ.ศ. 2433 เป็นหน่วยงานที่แยกทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ออกจากทรัพย์สินแผ่นดิน บทบาทของพระคลังข้างที่เน้นในการสร้างผลกำไรโดยการเป็นแหล่งเงินกู้รายใหญ่แก่กิจการของทุนกลุ่มต่าง ๆ และโดยการลงทุนในวิสาหกิจขนาดใหญ่ (ดูรายละเอียดจากวิทยานิพนธ์ของชลลดา วัฒนศิริ, พระคลังข้างที่กับการลงทุนในประเทศไทย พ.ศ. 2433-2475)

ดังนั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า กลุ่มกษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบการค้าโดยในระยะก่อนพ.ศ. 2398 เป็นกลุ่มที่ประกอบการค้าโดยการแต่งเรือสำเภาไปค้าขายยังต่างประเทศ แต่พอหลังการทำสนธิสัญญาบาวริง กลุ่มกษัตริย์ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ลงทุนประกอบธุรกิจ ในนามของพระคลังข้างที่และพระคลังข้างที่นี้เองที่จะมีบทบาทสำคัญต่อกลุ่มพ่อค้าจีนและพ่อค้าชาวตะวันตก

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40, 66-67.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

⁵² รุ่งสรรค์ รัตนพรพันธ์, ระบบเศรษฐกิจไทย : ลักษณะและปัญหา. (กรุงเทพฯ :

2. กลุ่มพ่อค้าจีน

ชาวจีนได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยในขณะที่กำลังมีการขยายกิจการค้ากับต่างประเทศ โดยทางเรือสำเภา ซึ่งการค้าสำเภาของกษัตริย์และขุนนางนั้นได้ให้คนจีนเป็นผู้ช่วยในการดำเนินงาน เพราะชาวจีนเป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านการค้าทางทะเลและเรือสำเภา ดังจะเห็นได้จาก การที่รัชกาลที่ 5 ทรงล้นเกล้าขุนชาวจีนให้อพยพเข้าประเทศ เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะใช้ ชาวจีนเหล่านี้ในด้านการค้าของหลวง⁵³ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้าจีนนั้นถือกำเนิดขึ้นภายใต้ อำนาจรัฐ เนื่องจากการค้าที่มีขึ้นเป็นการค้าที่เพื่อความพอใจและความต้องการของกษัตริย์และ ขุนนางซึ่งเป็นผู้ผูกขาด⁵⁴ และจากการที่พ่อค้าจีนถือกำเนิดขึ้นภายใต้อำนาจรัฐนี้เอง ทำให้สถานะ และบทบาทของพ่อค้าจีนจะอิงอยู่กับรัฐตลอด ดังจะเห็นได้จากในระยะแรกที่มีการค้าเรือสำเภา จะมีพ่อค้าจีนแต่เรือสำเภาจะรวมขบวนไปกับเรือหลวงด้วย ทำให้เรือสินค้าไทยในระยะต้นรัตนโกสินทร์ ล้วนมากเป็นของชาวจีน⁵⁵

นอกจากการค้าสำเภาแล้ว ชาวจีนยังได้รับพระบรมราชานุญาตให้เป็นเจ้าภาษีนายอากร โดยผ่านการประมูล ดังจะเห็นได้จากเจ้าภาษีนายอากรส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวจีน เช่น สิ้นขุนพัฒน์ล้มบติ ผูกขาดอากรบ่อนเบี้ย สิ้นพระศรัยชัยบาน ผูกขาดภาษีทำน้ำ สิ้นหมื่นมจรลว่านิช ผูกขาดภาษีน้ำตาลกรวด สิ้นขุนศรีล้มบติผูกขาดภาษีเบ็ดเล่รีจ (เก็บจากของลงสำเภา คือผูกขาด สังคอบ)⁵⁶ นอกจากการประมูลเพื่อเข้ามาเป็นเจ้าภาษีนายอากรแล้ว การที่ชาวจีนสร้าง

⁵³ วิลเลียมส์ ลักินเนอร์, สังคมนิยมในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 11.

⁵⁴ สุนทรพงษ์ ชัยนาม, มาร์กและสังคมนิยม. (กรุงเทพฯ : กองบรรณาธิการ ปาจารย์สาร, 2524), หน้า 220.

⁵⁵ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น", หน้า 70-71.

⁵⁶ สังคิต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503). (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2526), หน้า 31-32.

ความสัมพันธ์กับขุนนางท้องถิ่นก็มีโอกาสได้เป็นเจ้าของอาชีพอากรเช่นกัน ดังกรณีของจีนเต็ง (อากรเต็งหรือหลวงอุดร ภัณฑพานิช) เข้ามาเมืองไทยในพ.ศ. 2402 อาชีพแรกเริ่มคือรับจ้างเป็นสับกัณฑ์เรือ รับจ้างหุงข้าวกะทะในโรงสี ทำการค้าขายที่เชียงใหม่และได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ล้นเกล้าฯ เป็นลำดับจนได้รับสัมปทานไม้สัก และในเวลาเดียวกันจีนเต็งได้เข้าพบพระนรินทรราชเสนาจนมีความคุ้นเคยและได้ช่วยอุปการะจนได้รับทำอาชีพอากรบ่อนเบี้ย สุรา และฝิ่น โดยรับช่วงผูกขาดตัดตอนมาจากพระภักดี⁵⁷ เป็นต้น การที่ชาวจีนได้เป็นเจ้าของเมืองตาม "ระบบเหมกเมือง" และการพึ่งพาพระคลังข้างที่ทางด้านการเงิน (ดังได้กล่าวไปแล้ว) ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะสนับสนุนให้เห็นว่าชาวจีนนั้นจะต้องอิงอยู่กับศูนย์กลางอำนาจรัฐเพื่อที่จะเข้ามาจับบทบาททางด้านเศรษฐกิจ

การอิงอำนาจรัฐไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มพ่อค้าจีนที่รับราชการและมีความเกี่ยวข้องกับระบบราชการโดยตรงคือมียศและบรรดาศักดิ์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กลุ่มนายทุนจีนรุ่นเก่า เท่านั้น แม้แต่กลุ่มคนจีนรุ่นใหม่หรือที่เรียกกันว่า "เจ้าสัวใหม่" ก็ต้องอิงอยู่กับศูนย์กลางอำนาจรัฐด้วยเช่นกัน การที่กลุ่มนายทุนจีนรุ่นเก่าจะมีบทบาทลดลงนั้นเป็นเพราะรัชกาลที่ 5 ทรงยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรมา เป็นการสัตรีเก็บโดยพระคลังมหาสมบัติ ทำให้ฐานะของนายทุนจีนรุ่นเก่าซึ่งส่วนใหญ่สร้างตัวจากการเป็นเจ้าของอาชีพอากรเริ่มซบเซา ดังเราจะพบว่า การที่ภาษีฝิ่นซึ่งเป็นที่มาของรายได้ที่สำคัญคือประมาณ 18-24 % ของภาษีทั้งหมด (ในช่วง พ.ศ. 2453-2467) ถูกโอนมาเป็นการสัตรีเก็บโดยรัฐ ได้ทำให้เจ้าหน้าที่ภาษีฝิ่นสูญเสียรายได้ที่สำคัญไป⁵⁸ นอกจากนี้วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจภายในประเทศก็มีส่วนส่งเสริมให้กิจการค้าของพ่อค้าจีนรุ่นเก่าทรุดลง นั่นก็คือ การผลิตข้าวไม่เพียงพอกับความต้องการ ทำให้บริษัทที่ทำสัญญาการค้ากับต่างประเทศต้องล้มละลายไป ดังจะเห็นได้จากกรณีของหลวงจิตร์จำนงค์วานิชหรือฮัสดีเท็โกอ ดังได้กล่าวไปแล้ว เป็นต้น

ในขณะที่บรรดานายทุนจีนรุ่นเก่ามีบทบาทลดลง กลุ่มนายทุนจีนรุ่นใหม่หรือที่เรียกว่า "เจ้าสัวใหม่" ได้มีบทบาทมากขึ้น⁵⁹ นายทุนจีนรุ่นใหม่กลุ่มนี้มีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ เป็นนายทุนจีน

⁵⁷ สิริ สักขณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453), หน้า 71-72.

⁵⁸ ลุนทร อาสะไวย์, วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยา สัทธิธรรมคำสัตว์, 2533), หน้า 40.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ที่ไม่ได้รับราชการหรือเกี่ยวข้องกับระบบราชการโดยตรง คือไม่มีบรรดาศักดิ์ เป็นคนรุ่นใหม่ คือเป็นลูกจีนหรือหลานจีนและที่สำคัญคือ เป็นผู้ผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่ คือการศึกษาในระบบ โรงเรียนทั้งในประเทศและนอกประเทศ และมีความรู้ในภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษาอังกฤษ นอกเหนือจากความรู้ภาษาจีน รวมถึงการมีประสบการณ์ทางการค้าในฐานะที่เป็น ลูกหลานจีน⁶⁰ ส่วนความเป็นมาของกลุ่ม "เจ้าสัวใหม่" นี้ได้ปรากฏในพ.ศ. 2398 เมื่อมีการ ทำสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ส่งผลกระทบหนึ่งในระบบเศรษฐกิจไทย นั่นคือ การเกิดอาชีพคอมปราโตร์หรือนายทุนหน้ามือ ซึ่งอาชีพนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาชีพเริ่มแรกของกลุ่ม "เจ้าสัวใหม่" เพราะบุคคลที่มีอาชีพคอมปราโตร์จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ "เจ้าสัวใหม่" กล่าวคือ คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นคอมปราโตร์นั้นมักจะเป็นชาวจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีฐานะทางสังคมภายในชุมชนจีนเป็นที่รู้จักของพ่อค้าในประเทศ เคยได้รับการศึกษาหรือการฝึกอบรมแบบ ตะวันตก มีความสามารถในการพูดภาษาแต้จิ๋ว ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คอมปราโตร์เหล่านี้จะเป็นตัวแทนติดต่อกับพ่อค้าจีนภายในประเทศแทนบริษัทของชาวตะวันตก⁶¹ คอมปราโตร์ชาวจีนในธุรกิจของชาวตะวันตกนั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ คอมปราโตร์ซื้อสินค้าเพื่อส่งออก คอมปราโตร์เรือหรือจุนจิว และคอมปราโตร์แบงก์⁶² สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าคอมปราโตร์มีบทบาท ในเศรษฐกิจไทยก็คือการลงทุนของพ่อค้าตะวันตกหลังพ.ศ. 2398 ที่นิยมลงทุนในด้านการเป็นตัวแทนขายสินค้าจากประเทศของตน (โปรดดูตารางที่ 7)

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยคอมปราโตร์ เพราะคอมปราโตร์เป็นกลุ่มคนที่รู้จักตลาดภายในประเทศได้ดีกว่าพ่อค้าชาวตะวันตก ยังมีบริษัทตัวแทนมากเท่าใดก็ยิ่งอาศัยคอมปราโตร์มากขึ้นเท่านั้น ทำให้คอมปราโตร์เริ่มมีบทบาทในทางเศรษฐกิจของไทยมากยิ่งขึ้น และเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 กลุ่มนี้จะมีบทบาทมากขึ้น กิจกรรมที่ทำความร่ำรวยให้แก่ชาวจีนรุ่นใหม่ในช่วงสงครามก็คือ กิจกรรมให้เข้าเรือกลไฟ เพราะผลของสงครามได้ก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อการค้าของโลกอย่างมาก โดยเฉพาะการที่เรือดำน้ำได้ทำลายเรือพาณิชย์จำนวนมาก

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-34.

⁶¹ ปรารธนา โกเมน, "สมาคมชาวจีนในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2440-2488" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 56.

⁶² ลีรสังข์ คักดี เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453), หน้า 123-141.

มีผลทำให้ค่าระวางเรือสูงขึ้นไปถึง 10 เท่าตัว ในส่วนของไทยการขนส่งสินค้าจำเป็นต้องใช้เรือกลไฟ โดยเฉพาะในการขนส่งข้าวไปขายต่างประเทศ กิจการให้เข้าเรือกลไฟจึงมีความสำคัญขึ้นมา⁶³ ตัวอย่างเช่น ตัวนายเทียน ทวีสิน ได้ร่วมมือกับนายลูเอ็ง พักฆาภรณ์ เข้าแข่งขันกับพ่อค้าจีนอื่น ๆ เพื่อทำหน้าที่เป็นนายทุนนายหน้าให้กับห้างแอ่ง โกลล่ามคอร์ปอเรชั่น ซึ่งเป็นเจ้าของเรือในการติดต่อกับพ่อค้าที่ต้องการหาเข้าเรือสำหรับบรรทุกสินค้าและประลอบความสำเร็จอย่างงดงามในกิจการดังกล่าว คือได้กำไรถึง 100,000 บาทภายในเวลา 1 ปี⁶⁴

กิจการที่ทำกำไรให้กับนายทุนจีนรุ่นใหม่ในระยะต่อมา ก็คือกิจการส่งออกข้าวในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ คือ ในพ.ศ. 2462 เป็นปีที่พ่อค้าและเจ้าของโรงสีข้าวประลอบความสำเร็จจากการขายข้าวได้ในราคาสูงและได้กำไรมหาศาลจากการที่ราคาข้าวขึ้นสูงไปจากเดิมประมาณ 8 เท่าตัว ตัวอย่างของนายทุนจีนรุ่นใหม่ที่ประลอบความสำเร็จจากการค้าข้าวในช่วงนี้คือ กลุ่มที่รวมตัวกันอยู่ในสมาคมไตรมาลี ซึ่งเป็นสมาคมสำหรับการพบปะสังสรรค์กันเลี้ยงของพวกพ่อค้าที่ร่ำรวยจากการค้าข้าวในบิวกฤตการณ์ ประกอบด้วยพ่อค้าและเจ้าของโรงสี ดังนี้

1. นายซีลิน (ตันซีลิน) เจ้าสัวโรงสี
2. นายลูเอ็ง พักฆาภรณ์
3. นายเป็กเสียงหรือนายเสียร กอวัฒนา
4. นายเต็กช้วน บูลลู่ย
5. นายชาติ (ตันเอี้ยวทัง)
6. นายซีเสี่ย (จันกยฮึง)
7. นายเทียน ทวีสิน⁶⁵

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเติบโตของนายทุนจีนรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่นายทุนจีนรุ่นเก่า เป็นเพราะโอกาสทางเศรษฐกิจที่ได้เปิดขึ้นในช่วงสงครามและหลังสงคราม อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มนายทุนจีนรุ่นเก่าไม่สามารถสร้างฐานอำนาจให้มีความเข้มแข็งที่จะไปกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ

⁶³ เอก วิสฤต, การเดินเรือพาณิชย์ในประเทศไทย. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในการสถาปนากิจศพนายโป๊ ครำภยวานิช ณ วัดมฤคกษัตริยาราม พ.ศ. 2493), หน้า 32-35.

⁶⁴ ลุนทร อาสะไวย, วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, หน้า 31.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

ได้จึงต้องหันไปพึ่งพา ศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้นสักขณะ เหล่านี้ได้สืบทอดมาถึง กลุ่มนายทุนจีนรุ่นใหม่ที่ไม่
แม้ว่าจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับชนชั้นปกครองในสมัยสัมบูรณาญาสิทธิราชย์ เหมือนกับกลุ่มนายทุนจีน
รุ่นเก่า แต่กลุ่มนายทุนจีนรุ่นใหม่สามารถปรับตัวโดยอิงเข้ากับศูนย์กลางอำนาจรัฐใหม่ได้ทั้งก่อน
และหลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ดังที่นายเอก วิสสุกุล ได้บันทึกไว้ว่า

"...พ.ศ. 2475 นายเติก โกเมค้เป็นนายกฯ หลวงป่าบัตคดีเป็นเลขาธิการและ
นายจ่วนสั่ว ลิมทองขาวเป็นเหรัญญิก ปีนี้ได้มีการปฏิวัติและเป็นปีที่สำคัญในประวัติ
การของประเทศสยาม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน ขณะที่คณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง คณะสโมสร์นี้ (หมายถึงสโมสร์สามัคคีจีนสยาม-ผู้อ่าง) ได้พร้อมใจกัน
เรียไรเงินใต้หลายร้อยบาท ชื้อขนมปังและผลไม้ไปแจกบรรดาทหารบก ทหารเรือ
และพลเรือนที่กระทำหน้าที่อยู่ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม..."⁶⁶

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า กลุ่มนายทุนจีนรุ่นเก่าและนายทุนจีนรุ่นใหม่ได้มีลักษณะ
ร่วมที่เหมือนกันก็คือ การอิงเข้ากับศูนย์กลางอำนาจรัฐโดยนายทุนจีนรุ่นเก่าได้อิงกับสถาบันกษัตริย์
อันเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐเดิมในสมัยสัมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขณะที่กลุ่มนายทุนจีนรุ่นใหม่ได้อิง
กับศูนย์กลางอำนาจรัฐใหม่นั้นก็คือ คณะราษฎรซึ่งมีอำนาจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. 2475 การอิงศูนย์กลางอำนาจรัฐดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นว่าบรรดานายทุนจีนรุ่นเก่า
และใหม่ไม่ได้มีศักยภาพมากพอที่จะขึ้นไปมีบทบาทในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ จึงต้องพึ่งพา
อาศัยกลุ่มที่กุมอำนาจทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา เพื่อความสะดวกในการประกอบธุรกิจ

3. กลุ่มพ่อค้าชาวจีนตะวันตก

พ่อค้าชาวจีนตะวันตกจะเข้ามา มีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างมากหลังพ.ศ. 2398 โดยประกอบ
ธุรกิจทางด้านโรงสี โรงเลื่อย ประกันภัย ตัวแทนจำหน่ายสินค้า การขนส่งและธุรกิจส่งออกประ เภท
ข้าว ไม้สัก การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของพ่อค้าชาวจีนตะวันตกและพ่อค้าชาวจีนมีลักษณะร่วมกัน
ประการหนึ่งคือ การอิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐ ในกรณีของพ่อค้าชาวจีนตะวันตกนั้นแม้จะมีทุนสำรองจาก
ต่างประเทศ แต่บางครั้งก็ยังพึ่งพาพระคลังข้างที่ทางด้านการเงินอยู่บ้าง นอกจากนี้ ยังมีการ
ร่วมทุนกันระหว่างพ่อค้าชาวจีนตะวันตกและพระคลังข้างที่อีกด้วย (ดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น)

⁶⁶ เอก วิสสุกุล (ผู้รวบรวม), ประวัติสโมสร์สามัคคีจีนสยามและเรื่องอื่น ๆ , หน้า 15-16.

อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "การแสวงหา "ระบบเศรษฐกิจใหม่" ในช่วงหนึ่งทศวรรษภาย
หลังการเปลี่ยนแปลงเดือนมิถุนายน 2475" จดหมายเหตุข่าวสังคมศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 4 (พฤษภาคม-
กรกฎาคม 2532), หน้า 85.

การเข้ามาลงทุนของพ่อค้าชาวตะวันตกเริ่มอยู่ในภาวะถดถอยลงเรื่อย ๆ เนื่องจาก การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะสงครามส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดสู้รบกันในทวีปยุโรป ทำให้ความเสียหายส่วนใหญ่จึงเกิดที่ยุโรป⁶⁷ นอกจากนั้น ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลงสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศในแถบยุโรปตกอยู่ในสภาวะที่เสียหายมาก ซึ่งส่งผลต่อการลงทุนในต่างประเทศด้วย เช่น เยอรมนี ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นได้มาลงทุนในประเทศไทย โดยดำเนินธุรกิจเดินเรือซึ่งรุ่งเรืองมาก ดังจะเห็นได้จากใน พ.ศ. 2441 มีเรือกลไฟเพียง 6 % . ในขณะที่พ.ศ. 2445 มีเรือกลไฟเพิ่มขึ้นเป็น 44 % ครั้นเมื่อไทยประกาศสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตร (ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับเยอรมนี) ส่งผลให้เรือและทรัพย์สินของเยอรมนีถูกยึดทันที⁶⁸ และหลังสงครามโลกสภาวะเศรษฐกิจของประเทศเยอรมนีได้รับความเสียหายมาก อันเนื่องมาจากสนธิสัญญาแวร์ซายส์ที่ฝ่ายสัมพันธมิตรทำกับฝ่ายเยอรมนีที่ระบุว่า เยอรมนีเป็นฝ่ายผิดที่ก่อให้เกิดสงครามขึ้น ดังนั้น จึงต้องเป็นผู้ชดเชยค่าเสียหายดังกล่าว ซึ่งรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 132,000 ล้านบาทหรือประมาณ 33,000 ล้านดอลลาร์อเมริกัน จำนวนเงิน สินค้าและทองคำรวมมูลค่าดังกล่าวนี้ฝ่ายรัฐของเยอรมนีจะต้องผ่อนชำระให้หมดสิ้นภายในระยะเวลา 30 ปี⁶⁹ นอกจากปัญหาการใช้หนี้สงครามแล้วเยอรมนียังต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์เงินเพื่อซึ่งมายุติลงในปีพ.ศ. 2467 แต่ยังมีผลเสียหายต่อการผลิตของประเทศจนถึงพ.ศ. 2469 หลังจากนั้น ภาวะเศรษฐกิจเริ่มขยายตัวขึ้นปานกลางจนถึงพ.ศ. 2471 และเริ่มตกต่ำในปลายพ.ศ. 2471 - 2472⁷⁰ ส่วนประเทศอังกฤษ ซึ่งโดยมากจะมีบทบาทในการทำธุรกิจประเภทไม้สัก ดังจะเห็นได้จากบริษัทของอังกฤษอยู่ 4 บริษัท คือ บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา เทรดดิ้ง จำกัด บริษัท บอร์เนียว จำกัด บริษัท หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ จำกัด บริษัท สยามฟลอเรสต์ จำกัด (ต่อมาคือ บริษัท แองโกล-สยาม จำกัด) . ในขณะที่มี

⁶⁷ กาญจนา ธรรมลุ่มคดีและคณะ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2527), หน้า 257.

⁶⁸ Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p. 45.

⁶⁹ กาญจนา ธรรมลุ่มคดีและคณะ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ, หน้า 267.

⁷⁰ มยุรี นกยูงทอง, "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 60.

บริษัทของ เตนมาร์กและฝรั่งเศสแต่ละ 1 บริษัทเท่านั้น⁷¹ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 อังกฤษได้ประสบกับปัญหาทางการเงิน เพราะในระยะเวลาที่เกิดสงครามนั้นอังกฤษได้ยืมเงินจากสหรัฐอเมริกา เมื่อสงครามสงบสหรัฐอเมริกาจึงเรียกหนี้คืน ทำให้ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรอื่น ๆ ต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอีก ในขณะที่ต้องบูรณะฟื้นฟูประเทศภายหลังจากสงคราม⁷² แม้ว่าในระหว่าง พ.ศ. 2468 - 2472 จะเป็นระยะที่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ดีขึ้นหลังจากการบูรณะเศรษฐกิจภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ประเทศอังกฤษและเยอรมันไม่ได้ดีขึ้น โดยเฉพาะอังกฤษสภาพเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2463 ไม่อยู่ในฐานะรุ่งเรือง สาเหตุเนื่องมาจากการกสบลู่มาตรฐานทองคำใน พ.ศ. 2468 และการกำหนดอัตราเสมอภาค (parity) ของเงินปอนด์สเตอร์ลิงคูลงไปประมาณ 10 % ทำให้ราคาสินค้าสูงและจำหน่ายได้น้อย มีผลกระทบต่อการผลิตและการว่าจ้างแรงงานและยังเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ปริมาณการค้าของอังกฤษในตลาดโลกจึงหดตัวลง⁷³ ภาวะความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ยังไม่ทันฟื้นฟูและแก้ไขได้ก็เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกใน พ.ศ. 2472 ทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจในยุโรปเสียหายมากยิ่งขึ้น

ในพ.ศ. 2472 ได้เกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทำให้การค้าของโลกได้หดตัวลงอย่างมาก⁷⁴ ภาวะดังกล่าวเป็นผลจากความผิดพลาดในระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินติดต่อกันมาตั้งแต่ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเฉพาะการบังคับให้ประเทศลูกหนี้จ่ายค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมหาศาล โดยมีได้เฟื่องถึงฐานะเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ ความผิดพลาดในระบบเศรษฐกิจเป็นเหตุให้ทองคำไปรวมอยู่ในบางประเทศ เกิดการคว่ำบาตรโดยการค้าหุ้นและอัตราค่าเงินลง ทำให้ราคาเงินตกลงอย่างมาก ประเทศต่าง ๆ ต้องตั้งราคาเงินให้สูง ทำให้ราคาสินค้าต่ำลง ราคาหุ้นตกตามไปด้วย ประเทศกิจกรรมไม่สามารถซื้อสินค้าจาก

⁷¹ Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p. 59.

⁷² กาญจนา ธรรมสุคดีและคณะ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ, หน้า 269.

⁷³ มยุรี นกยูงทอง, "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)", หน้า 60.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 266.

ประเทศอุตสาหกรรมได้เพราะการที่ขผลผลิตกลาง ธนาคารต้องขึ้นอัตราดอกเบี้ยและจำกัดจำนวนเงินกู้ ผู้ผลิตต้องพยายามหาทุนที่หมุนเวียนได้โดยง่ายเพิ่มขึ้น จึงต้องลดราคาสินค้าลงทุกที่⁷⁵

สภาพของ เศรษฐกิจตกต่ำเริ่มปรากฏให้เห็นที่สหรัฐฯ ก่อนแล้วจึงขยายตัวออกไปทั่วประเทศทางแถบตะวันตก ดังจะเห็นได้จาก ดัชนีรายได้ประจำชาติของสหรัฐฯ ลดลงจาก 100 (ในพ.ศ. 2468) เหลือเพียง 68 (ในพ.ศ. 2472) และของประเทศฝรั่งเศสลดลงเหลือ 91 (ในพ.ศ. 2479) ประเทศเยอรมนีลดลงเหลือ 80 (ในพ.ศ. 2475)⁷⁶ รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ได้พยายามหาทางแก้ไขสภาพเศรษฐกิจตกต่ำด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจ่ายเงินให้กรรมกรต่อไปถึงแม้ว่าจะเกินกว่าเงินที่ตั้งเป็นสำรองไว้ก็ตาม เช่น อังกฤษ ต้องจ่ายเงินให้แก่กรรมกรถึง 63 % เพื่อพยุงยังสถานการณ์ให้เลวร้ายลงไปอีก หรืออีกวิธีหนึ่งก็คือ ให้รัฐเข้าไปช่วยเหลือธุรกิจของเอกชนโดยเข้าถือหุ้นของบริษัทที่กำลังจะเลิกกิจการ โดยรัฐต้องจ่ายเงินอย่างมากในการกู้สถานการณ์นี้ เช่น รัฐบาลประเทศอังกฤษได้ให้เงินกู้ยืมกับบริษัทที่ทำการต่อเรือ Mary Queen ให้สามารถต่อเรือจนสำเร็จ ส่วนประเทศเยอรมนีให้เงินกู้แก่กิจการอุตสาหกรรมน้ำมันเพื่อจะได้นำมันไว้ใช้ในประเทศ⁷⁷ ที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จนกระทั่งเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รัฐบาลของประเทศในแถบยุโรปและอเมริกาต่างพากันสนใจกับปัญหาภายในประเทศ เช่น การฟื้นฟู เศรษฐกิจภายในประเทศให้กลับสู่สภาพเดิมมากกว่าที่จะมาลงทุนในไทย จึงทำให้กลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตกมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจลดลง ส่งผลให้การลงทุนในไทยจากต่างประเทศมีปริมาณที่น้อยลงตามไปด้วย และกิจการบางประเภทก็ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของกลุ่มอื่น ดังจะเห็นได้จากธุรกิจบางประเภท เช่น กิจการโรงสีข้าวของพ่อค้าต่างชาติถูกเปลี่ยนมือมาเป็นของพ่อค้าคนจีน เพราะคนจีนสามารถควบคุมการซื้อขายเปลือก การทำโรงสีและการส่งออกไว้แต่ผู้เดียว ทำให้พ่อค้าจีนสามารถเข้า

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

⁷⁶ กาญจนา ธรรมลุ่มคดีและคณะ, ประวัติคำลัทธิเศรษฐกิจ, หน้า 283.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 290-291.

ไปดำเนินธุรกิจค้าข้าวแทนยุโรปได้ในตอนปลายทศวรรษที่ 19⁷⁸ นอกจากนี้ กิจการทางด้าน การประกันภัยก็ได้มาตกอยู่กับพ่อค้าชาวจีนเช่นกัน ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลังการทำสนธิสัญญาบาวริง กลุ่มพ่อค้าต่างชาติจะมีบทบาทใน การลงทุนทำธุรกิจมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น โรงสี บริษัทเดินเรือ บริษัทนายทุนนายหน้า บริษัท ประกันภัยและการส่งสินค้าออก เช่น ข้าว ไม้สัก เป็นต้น การดำเนินงานของบริษัทต่างชาติ มีหลายวิธี เช่น การร่วมทุนกับบริษัทอื่น ๆ การขยายตลาดและการซื้อกิจการบริษัทอื่น ๆ นอกจากวิธีดังกล่าว การอิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐโดยการร่วมลงทุนกับพระคลังข้างที่ก็เป็นวิธี หนึ่งที่ทำให้บริษัทต่างชาติมีบทบาทมากขึ้นในทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการ เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 วิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก การแข่งขันทางการค้ากับพ่อค้าจีน ล้วนแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้การลงทุนของบริษัทต่างชาติลดลงก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475

การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจทั้งของรัฐและเอกชนได้สะท้อนให้เห็นถึงลัทธิอาณานิคม ทางด้านเศรษฐกิจก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่า รัฐมีวิธีการดำเนินการ ทางด้านเศรษฐกิจ จากการค้าสำเภา การเก็บภาษีอากร การประกอบอุตสาหกรรมน้ำตาล-ทราย ฯลฯ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. 2398 ทำให้เกิดการผลัดเพื่อการค้าส่งออก เกิดระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา รัฐจึงหันไป ประกอบธุรกิจทางด้านการค้าที่ดิน สร้างตึกแถวและตลาดให้เช่า ยื้อหุ้นหรือร่วมกันลงทุนกับ บริษัทต่างประเทศ โดยผ่านพระคลังข้างที่ ส่วนพ่อค้าชาวจีนและพ่อค้าชาวตะวันตกซึ่งเป็นพ่อค้า เอกชนในระบุนั้นได้เข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ โดยการอิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐ เริ่ม จากการที่รัฐได้อนุญาตให้พ่อค้าชาวจีนเข้ามาประกอบการทางเศรษฐกิจโดยการเป็นเจ้าภาษี นายอากร เป็นเจ้าเมืองในระบบเหมามือง ทำการค้าสำเภาและการพึ่งพาพระคลังข้างที่ ทางด้านการเงิน พ่อค้าชาวตะวันตกจึงศูนย์กลางอำนาจรัฐโดยการร่วมหุ้นกับพระคลังข้างที่ และการกู้ยืมเงิน เป็นต้น

⁷⁸Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p. 49-50.

จากกล่าววาทกรรมทางด้านเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้เราเห็นว่า มีกลุ่มคนที่มืบทบาททางด้านเศรษฐกิจอยู่ 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มกษัตริย์และขุนนาง กลุ่มพ่อค้าชาวจีน กลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตก เมื่อการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของรัฐและ เอกชนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการอิงศูนย์กลางอำนาจรัฐ ทำให้ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน 3 กลุ่มมีลักษณะทางการอิงศูนย์กลางอำนาจรัฐเช่นกัน ต่างฝ่ายต่าง ก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าว จะสืบทอดต่อไป หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยจะเห็นจากความสัมพันธ์ทางกลุ่มนายทุนจีนรุ่นใหม่อหรือ "เจ้าสัวใหม่" กับ "กลุ่มทหาร" ที่จะ เป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐใหม่ซึ่งจะกล่าวไว้ในบทต่อไป

จากสถานะและการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มกษัตริย์และขุนนาง กลุ่มพ่อค้าชาวจีน และกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตก ที่กล่าวไปแล้วจะพบว่า แม้ว่ากลุ่มกษัตริย์และขุนนางจะเป็นกลุ่มที่เป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐโดยมีพ่อค้าชาวจีน พ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาอิงศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้น แต่การดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มกษัตริย์และขุนนางไม่ได้เข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมหลัก เช่น ข้าว กล่าวคือในระยะก่อน พ.ศ. 2398 กลุ่มกษัตริย์และขุนนางจะเน้นการหาผลประโยชน์จากล่อวย สินค้าพื้นเมืองเป็นหลัก แต่หลังจากที่มีการทำสนธิสัญญาบาวริง ในพ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบตั้งชีพไปเป็นระบบเศรษฐกิจซึ่งอาศัยความชำนาญพิเศษในการผลิตสินค้าขั้นปฐม 2-3 ชนิด ดังจะเห็นได้จากการเติบโตของสินค้าเพื่อการส่งออกที่สำคัญคือ ข้าว ไม้สักและดีบุก แม้ว่าระบบเศรษฐกิจของไทยจะเปลี่ยนแปลงไปพึ่งพิงการส่งออกมากขึ้น แต่การลงทุนของกษัตริย์และขุนนางในระยะหลัง พ.ศ. 2398 ก็ไม่ได้เข้าไปลงทุนทางด้านการผลิตสินค้าหลัก ๆ เพื่อการส่งออกดังกล่าว โดยหันไปลงทุนผ่านพระคลังข้างที่ ทางด้านการออกพระราชทรัพย์ให้กู้และรับจำนองทรัพย์สิน ทางด้านการซื้อขายที่ดิน ให้เช่าที่ดิน ตึกแถวและตลาด ทางด้านการซื้อหุ้นในกิจการอุตสาหกรรมหนัก เช่น โรงงานผลิตปูนซีเมนต์ หรือกิจการขนส่ง เช่น รถราง รถไฟ เป็นต้น จึงเปิดโอกาสให้บรรดาพ่อค้าชาวจีนและพ่อค้าชาวตะวันตกที่เข้าไปอิงกับศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้นสามารถเข้าไปมีบทบาทในอุตสาหกรรมหลัก เช่น ข้าวได้

พ่อค้าชาวจีนที่เข้าไปมีบทบาทเรื่องการค้าข้าว กิจการโรงสีส่วนมากจะเป็นพ่อค้าชาว
จีนรุ่นเก่า เช่น หลวงโสมณไพศาล (กิมเซ่งหลี) เจ้าของห้างกิมเซ่งหลี ซึ่งมีโรงสีในเครือ
5 โรง หลวงจิตรจำนงควานิช (นายหลีเต็กอ) เจ้าของโรงสีหลีเซ่งจั้น และโรงสีมยา
พระพิบูลย์พัฒนาการ เจ้าของห้างและโรงสีเซียงกี พระพิศาล (โปสีเสี่ยะ) เจ้าของโรงสี
กอเซ่งหลี ซึ่งมีโรงสีในเครือ 3 โรง เป็นต้น⁷⁹ ต่อมาในระหว่างพ.ศ. 2452-2453 ได้เกิด
ปัญหาการผลิตข้าวไม่ได้ผล ในขณะที่เจ้าของโรงสีชาวจีนได้ทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้ากับพ่อค้ายุโรป
คือมีสเตอร์ฮอห์น เจ้าของห้างเอ็มดีฮอห์น ทำให้ข้าวมีราคาสูงขึ้นกว่าราคาที่ตกลงทำสัญญา และ
เขาไม่สามารถส่งข้าวได้ตามกำหนด ทำให้เกิดการล้มละลายขึ้น ดังกรณีของหลวงจิตรจำนงควานิช⁸⁰
แม้ว่าพ่อค้าชาวจีนรุ่นเก่าจะมีบทบาทลดลง แต่ก็มีกลุ่มพ่อค้าจีนรุ่นใหม่หรือ "เจ้าสาวใหม่" เกิดขึ้น
จากการเป็นคอมพรอดริ์ได้ก้าวขึ้นมามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจแทนในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1
โดยเริ่มจากกิจการให้เช่า เรือกลไฟและกิจการส่งข้าวออก นับได้ว่าพ่อค้าชาวจีนรุ่นใหม่ได้สืบทอด
กิจการของพ่อค้าชาวจีนรุ่นเก่า เอาไว้ได้

ส่วนพ่อค้าชาวจีนตะวันตกได้มีบทบาทในกิจการค้าข้าวในสองลักษณะคือ เป็นบริษัทส่งออก
ข้าว เช่น บริษัทแองโกลสยามคอร์ปอเรชันของอังกฤษ (2443)⁸¹ เป็นต้น และอีกลักษณะคือ
การดำเนินกิจการโรงสี เช่น บริษัทบอร์เนียว จำกัด (2399) บริษัทวินด์เซอร์ จำกัด (2414)
เป็นต้น⁸² (โปรดดูรายละเอียดจากตารางที่ 7) การดำเนินกิจการโรงสีของพ่อค้าชาวจีนตะวันตก

⁷⁹ สุนทร อาสะไวย์, วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, หน้า 27.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

⁸² Suehiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855-1985,

เริ่มหยุดชะงักลง เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ข้าวในพ.ศ. 2462 คือ การผลิตข้าวได้ในปริมาณน้อยและนโยบายของรัฐบาลที่พยายามจะแก้ไขปัญหาค่าข้าวขาดแคลนในประเทศด้วย การปิดข้าวหรือห้ามส่งออกข้าวออกนอกประเทศ สิ่งผลให้โรงสีหลายโรงของพ่อค้าข้าวตะวันตกต้องปิดกิจการลงหรือไม่ก็ขายให้กับพ่อค้าชาวสินธุ์ใหม่⁸³

จากการที่กลุ่มกษัตริย์และขุนนางเน้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งคือ การให้กู้ยืมที่ดิน ซื้อตึกแถว ตลาดให้เช่า ฯลฯ ในขณะที่ข้าวสินธุ์และข้าวตะวันตกประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งและประกอบกร ซึ่งอาศัยศูนย์กลางอำนาจรัฐเป็นแหล่งพึ่งพาและพึ่งพิง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไม่เพียงแต่มีผลกระทบต่อกลุ่มกษัตริย์และขุนนาง กลุ่มพ่อค้าข้าวสินธุ์ และกลุ่มพ่อค้าข้าวตะวันตกเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการปรับเปลี่ยนวิธีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการผูกขาดโดยรัฐดังจะกล่าวในบทต่อไป

⁸³ ลุนทร อาสะไวย์, วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, หน้า 42.